

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Запорізька політехніка»

Економіко-гуманітарний інститут, факультет економіки та управління
(повне найменування інституту, факультету)

кафедра «Менеджмент»
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему «Управління розвитком експортного потенціалу регіону»

Виконав: студент(ка) II курсу, групи ФЕУ-311м

Спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітня програма (спеціалізація):

«Регіональне управління»

Матохнюк Д.Д.

(прізвище та ініціали)

Керівник Кутідзе Л.С.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Максименко І.Я

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет економіки та управління

Кафедра «Менеджмент»

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) «Регіональне управління»

(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« _____ » _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)
 Матохнюк Діана Дмитрівна

1. Тема проекту (роботи) «Управління розвитком експортного потенціалу регіону»

керівник проекту (роботи) Кутідзе Людмила Сергіївна, канд. екон.наук, доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « 20 » жовтня _____ 2022 року
 № 333

2. Строк подання студентом проекту (роботи) 01 грудня 2022 року

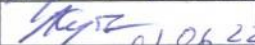

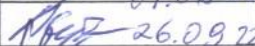

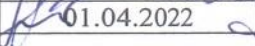
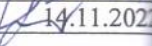
3. Вихідні дані до проекту (роботи) Наукові видання, законодавство України, яке регулює зовнішньоекономічну діяльність, статистичні матеріали про результативність зовнішньоекономічної діяльності України і Запорізької області, матеріали Запорізької державної адміністрації та виконавчих органів влади.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Дослідити теоретичні підходи до управління розвитком експортного потенціалу регіону. Провести оцінку розвитку експортного потенціалу Запорізької області.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

15 рис., 7 табл., 64 джерела, 1 додаток

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	приймав виконання завдання
I	Кутідзе Л.С., доцент кафедри «Менеджмент»	14.04.22	01.04.22
II	Кутідзе Л.С., доцент кафедри «Менеджмент»	01.06.22	01.06.22
III	Кутідзе Л.С., доцент кафедри «Менеджмент»	26.09.22	24.10.22
Нормоконтроль	Шитікова Л.В., доцент кафедри «Менеджмент»	01.04.2022	14.11.2022

7. Дата видачі завдання «__01__» __04__ 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)
1	Організаційне зібрання щодо термінів подання магістерської роботи та методики її виконання	01.03.2022
2	Вибір теми	14.03.2022
3	Затвердження переліку магістерських робіт на кафедрі	14.03.2022
4	Огляд та опрацювання наукової та спеціальної літератури з теми	постійно
5	Наказ Ректора НУ «Запорізька політехніка» про затвердження тем магістерських робіт	01.04.2022
6	Видача завдання до магістерської роботи	01.04.2022
7	Розробка робочого плану магістерської роботи за узгодженням з науковим керівником	14.04.2022
8	Написання 1 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	01.06.2022
9	Написання 2 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	26.09.2022
10	Написання 3 та 4 розділів та представлення їх на кафедру в друкованому вигляді та чорнового варіанту роботи в цілому	24.10.2022
11	Нормоконтроль	14.11.2022
12	Попередній захист магістерської роботи	24.11.2022
13	Подання роботи на кафедру в остаточному чистовому оформленні	01.12.2022
14	Захист магістерської роботи перед ЕК	13-16.12.2022

Студент(ка)

(підпис)

Матохнюк Д. Д.
(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

(підпис)

Кутідзе Л.С.
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота «Управління розвитком експортного потенціалу регіону»: 101 с., 15 рис., 7 табл., 64 джерела.

Об'єктом дослідження є Запорізька область та її експортний потенціал.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів експортного потенціалу регіону.

Мета написання роботи – обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління розвитком експортного потенціалу регіону.

Методи дослідження: абстрактно-логічний, монографічний; методи фінансового аналізу; графічний метод; SWOT-аналіз.

Результати і їх новизна. Проведено дослідження, результатом якого стало удосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області. Новизна роботи полягає в розробці методичних підходів з вдосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області. Дотримання зазначених в роботі вимог щодо стратегічного планування забезпечить ефективність реалізації складеного плану та, в свою чергу, інтенсивний розвиток регіону.

Основні положення роботи. Розглянуто теоретичні основи управління розвитком експортного потенціалу регіону, проведено оцінку рівня розвитку експортного потенціалу, визначено шляхи удосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області.

Значущість роботи і висновки. Визначені шляхи управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області дозволяють виявити перспективу розвитку регіону, підвищити ефективність його розвитку у майбутньому.

Ключові слова: ЕКСПОРТ, ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ОЦІНКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО, РЕГІОН, СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН, SWOT-АНАЛІЗ.

ЗМІСТ

Завдання на магістерську роботу	
Реферат	
Вступ	6
Розділ 1 Теоретичні основи управління розвитком експортного потенціалу регіону	9
1.1 Сутність та структура експортного потенціалу регіону	9
1.2 Державне регулювання експортного потенціалу регіону	18
1.3 Методи оцінки експортного потенціалу регіону	25
Висновки до розділу 1	32
Розділ 2 Оцінка рівня розвитку експортного потенціалу Запорізької області	34
2.1 Аналіз експортної діяльності Запорізької області	34
2.2 Оцінка розвитку експортного потенціалу Запорізької області	45
2.3 Основні проблеми експортної політики Запорізької області	53
Висновки до розділу 2	60
Розділ 3 Напрями вдосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області	62
3.1 Удосконалення стратегії розвитку експортного потенціалу регіону	62
3.2 Розробка стратегічного плану розвитку експорту регіону	73
3.3 Активізація малого та середнього підприємництва, як один із головних чинників розвитку експортного потенціалу регіону	83
Висновки до розділу 3	89
Висновки	91
Список використаних джерел	95
Додатки	102

ВСТУП

Повноцінне використання експортного потенціалу є важливим напрямом розвитку соціально-економічної системи регіону. Від розвитку механізмів управління його експортним потенціалом безпосередньо залежить ефективність експортної діяльності регіону.

Управління експортним потенціалом регіону, як складовою експортного потенціалу країни, повинно відбуватися відповідно до державного бачення місця країни в системі світогосподарських зв'язків та з урахуванням цілей регіонального розвитку.

Зовнішньоекономічний розвиток та його перспективи розглядаються з огляду на експортний потенціал країни, який визначає конкурентні переваги країни на світовому ринку. Формування та розвиток експортного потенціалу є складним процесом із залученням внутрішніх та зовнішніх економічних факторів на всіх етапах функціонування регіону як складної економічної системи.

Експортний потенціал регіону формує забезпеченість національної економіки ресурсами та здатність системи до розвитку на базі наявних ресурсів.

Управління розвитком експортного потенціалу регіону досліджували такі видатні вчені, як: Армстронг Х. і Тейлор Дж., Портер М., Кругман П., Енрайт М., Даннінг Дж. Проблеми розвитку експортного потенціалу України розглянуто у працях Жаліла Я.А., Іващука С.П., Мельник Т.М., Поручника А., Лук'яненка Д., Шнипка О.С. та інших вітчизняних науковців. Дослідженню проблем управління експортною діяльністю на регіональному рівні присвячені роботи Бестужевої С.В., Рязанової Н.О., Третяк В.В. та ін. Проте в наукових працях питанням побудови критеріїв для визначення орієнтирів розвитку експортного потенціалу регіону в процесі стратегічного управління приділяється недостатньо уваги.

Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління розвитком експортного потенціалу регіону.

Для досягнення поставленої мети в процесі написання роботи необхідно вирішити такі завдання:

- уточнити сутність та структуру експортного потенціалу регіону;
- дослідити державне регулювання експортного потенціалу регіону;
- вивчити методи оцінки експортного потенціалу регіону;
- провести аналіз експортної діяльності Запорізької області;
- здійснити оцінку розвитку експортного потенціалу Запорізької області;
- дослідити основні проблеми експортної політики Запорізької області;
- запропонувати напрями вдосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області.

Об'єктом дослідження є Запорізька область та її експортний потенціал.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів експортного потенціалу регіону.

У магістерській роботі використані такі методи дослідження: абстрактно-логічний (при обґрунтуванні категорій, понять згідно теми дослідження); монографічний (для вивчення експортної діяльності регіону та обґрунтування рекомендацій); методи фінансового аналізу, графічний метод (для наочного відображення динаміки та змін окремих показників).

Практичне значення одержаних результатів магістерської роботи полягає в можливості застосування запропонованих у роботі теоретико-методичних розробок та практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління розвитком експортного потенціалу Запорізької області.

Апробація магістерської роботи. Результати дослідження викладені в тезах Матохнюк Д.Д. «Державне регулювання експортного потенціалу регіону», а також Кутідзе Л.С. та Матохнюк Д.Д. «Регіональні механізми

підтримки експортної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу», викладені на Інтернет-конференції в 2022 році.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Вона містить 7 таблиць, 15 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел налічує 64 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1 Сутність та структура експортного потенціалу регіону

Рівень розвитку експортного потенціалу визначає рівень конкурентоспроможності економіки регіону і, значною мірою, залежить від якості системи управління потенціалом, яка включає в себе механізми взаємодії влади та бізнесу. Тому, вибудовування ефективних механізмів взаємодії між бізнесом та владою, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону, забезпечувати інтереси бізнесу та населення регіону.

«Формування та розвиток експортного потенціалу є складним процесом за участю внутрішніх та зовнішньоекономічних елементів на всіх етапах функціонування регіону як складної економічної системи» [3, с. 9].

Експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів її регіонів, який є самостійною структурною одиницею, активною у зовнішньоекономічних відносинах. Експортний потенціал регіону формує ресурсне забезпечення національної економіки та здатність системи розвиватися на основі наявних ресурсів.

Економічний потенціал регіону залежить від «забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, а також від рівня розвитку міжнародних зв'язків» [35, с. 218].

«Експортний потенціал регіону виступає однією з найбільш об'єктивних характеристик рівня розвитку продуктивних сил та організації виробничих відносин в територіальних системах регіону і дає можливості для аналізу їх

функціонування і розвитку з позицій не лише поточного моменту часу чи звітнього періоду, але і проведення ретроспективного аналізу їх становлення з подальшою оцінкою перспектив розвитку» [46, с. 22].

Виходячи із цього системного підходу до дослідження даної проблеми, ми розглянули думки різних вчених та науковців з цього питання та проаналізували поняття «експортний потенціал» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття «експортний потенціал» вченими та науковцями

Вчений	Визначення поняття «експортний потенціал»
Бестужева С.	Експортний потенціал – це ступінь участі регіону в системі міжнародного поділу праці та можливостями використання технологічних, інтелектуальних, природних, трудових та інших ресурсів регіону в структурі міжнародних коопераційних зв'язків [3, с. 64].
Бутко М., Козік М.	Експортний потенціал – це комплексний показник, який враховує властивості й характеристики регіону, його перспективи позиціонування на зовнішньому ринку в залежності від усього комплексу наявних у його межах ресурсів» [6, с. 9].
Пілько А.Д.	Експортний потенціал – це багатоаспектна економічна категорія, в якій поєднуються результати самоорганізації та цілеспрямованого управління і регулювання розвитку економічних та соціальних процесів [46, с. 22].
Третьяк В.	Експортний потенціал регіону – це сукупність відтворювальних факторів, які можуть гарантувати потенціал для ефективного виходу підприємств регіону на зовнішній ринок, а саме: конкурентоспроможна продукція, сучасне високотехнологічне обладнання, висококваліфікована робоча сила та спеціалісти в галузі зовнішньоекономічної діяльності; високий рівень поставок сировини та комплектуючих; вигідне територіальне розташування з точки зору ефективності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків [56, с. 111].
Пирог О., Зацепило А.	Експортний потенціал регіону визначається можливістю використання природних, виробничих, технологічних, трудових, інвестиційних ресурсів регіону в структурі світогосподарських зв'язків [44, с. 145]
Макаренко М.В.	Економічний потенціал регіону – це комплексне поняття, що включає в себе певні сукупності потенціалів регіону, залежно від особливостей розвитку території регіону, а також відповідних механізмів і часу їх залучення в господарський оборот з метою підвищення рівня конкурентоспроможності й соціально-економічного розвитку регіону [35, с. 218].
Кутідзе Л.С.	Експортний потенціал регіону характеризує можливості регіональної економіки з виробництва конкурентоспроможної продукції з метою реалізації переваг міжнародного поділу праці при раціональному використанні усіх видів ресурсів для забезпечення високого рівня якості життя населення, сталого розвитку території [29, с. 54].

Пирог О. та Зацепило А. оцінюють експортний потенціал регіону за показниками, які найбільше впливають на експортний потенціал у двох

сферах: «виробничий потенціал» та «інвестиційно-інноваційний потенціал» [44].

Подібний погляд на експортний потенціал має Бестужева С. Науковець доповнює низку компонентів соціально-екологічним потенціалом, що на думку автора, «на теперішній час відіграє вирішальну роль у забезпеченні стійкості розвитку регіону» [3, с. 65].

Мельник Т. пов'язує поняття експортного потенціалу із сучасним розумінням конкурентоспроможності, стверджуючи, що «фактори, які впливають на конкурентоспроможність національної економіки, також впливають на формування та розвиток експортного потенціалу» [37, с. 235].

На нашу думку, експортний потенціал регіону визначається як складова частина території та підсистеми національної соціально-економічної системи і, як відносно самостійна ланка господарської системи країни із завершеним циклом відтворення. Експортний потенціал слід розглядати як здатність регіональної економіки визначати та послідовно відтворювати свою конкурентну перевагу на глобальних ринках відповідно до умов середовища, що постійно змінюється. Таке визначення експортного потенціалу регіону найбільш повно враховує реалії сучасного періоду розвитку економіки України, а саме: поглиблення диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, розширення товарної структури експорту за рахунок комерційних послуг, організаційно-економічні компоненти, рівень розвитку ринкових відносин в господарській системі регіону.

Якщо розглядати експортний потенціал, як складову економічного потенціалу, то побачимо, що це залежні між собою сторони суспільного виробництва. Ефективна національна економіка – це «гарантія високого експортного потенціалу регіону та країни» [41, с. 52]. Розвитку економіки в цілому сприяють високі обсяги експорту, які зазвичай створюють можливості для збільшення імпорту.

Основними елементами економічного потенціалу регіону, які складають основу механізму управління формуванням його конкурентних переваг, є такі:

ресурсний, фінансовий, інноваційний, потенціал якості життя в регіоні, екологічний, організаційний і кластерний потенціал (рис. 1.1).

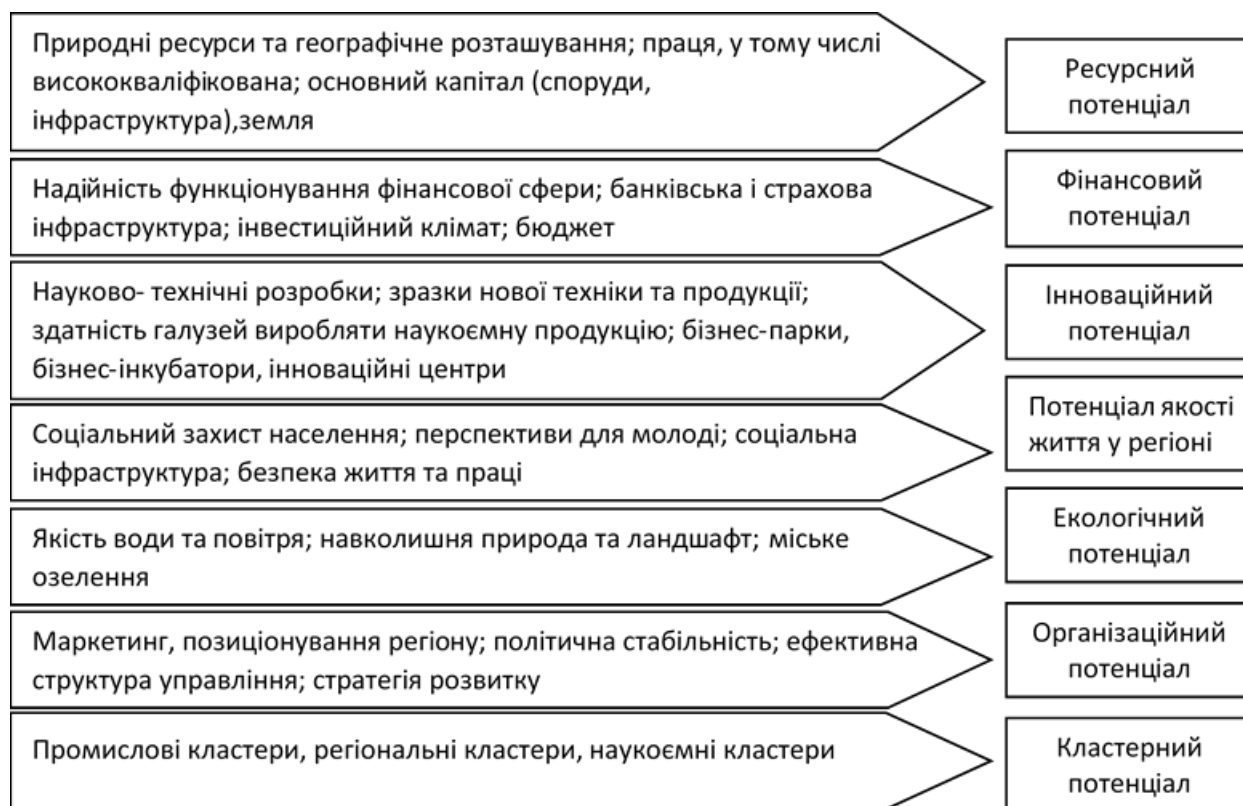

Рис. 1.1 Структура складових економічного потенціалу регіону [35, с. 219]

Розглянемо більш детально наведені складові економічного потенціалу регіону.

Під ресурсним потенціалом мається на увазі «можливість території забезпечувати суспільні потреби за рахунок ефективного використання наявної ресурсної бази, людського капіталу, продуктивності природних ресурсів, засобів виробництва, а також її розташування відносно політично-економічних центрів впливу та перспективи ринків збуту товарів і послуг» [35, с. 218].

Під трудовим потенціалом регіону розуміють «наявні в даний час та передбачувані у майбутньому трудові можливості, які характеризуються кількістю працездатного населення, його професійно-освітнім рівнем, а також іншими якісними характеристиками» [35, с. 218].

До ресурсного потенціалу відноситься основний капітал. Він включає: «будівлі, споруди, передавальні пристрої, машини й обладнання (робочі, силові машини та устаткування, вимірювальні, регулюючі прилади, пристрої й устаткування, лабораторне обладнання, обчислювальну техніку), транспортні засоби, інструменти, багаторічні насадження, робоча і продуктивна худоба тощо» [35, с. 219].

До фінансового потенціалу відноситься «фінансова сфера, банківська і страхова інфраструктура, бюджет, інвестиційний клімат». У ринкових відносинах економічний потенціал регіону важко собі уявити без фінансових ресурсів територіальних органів влади. Конституція України та інші законодавчі акти держави визначають систему фінансового забезпечення регіонів, яку утворюють бюджети всіх рівнів (обласного, районного, міського, сільського, селищного) та фінансові плани підприємств всіх форм власності, розташованих на їхніх території. Бюджет кожного рівня є складовою єдиної державної бюджетної системи [35, с. 219].

Інвестиційний клімат в регіоні напряду пов'язаний із загальнодержавним кліматом.

Регіональний інвестиційний клімат – це система правових, економічних і соціальних умов інвестиційної діяльності. Він формується дією широкого спектру взаємопов'язаних процесів, що відображають об'єктивні можливості регіону щодо розвитку і розширення інвестиційної діяльності та умови діяльності інвестора.

Складовою інвестиційного клімату регіону є інвестиційна привабливість. Вона являє собою сукупність різноманітних об'єктивних можливостей та обмежень, що визначають інвестиційну активність в регіоні – силу залучення інвестицій до регіону (друга складова інвестиційного клімату). Інвестиційна активність є результатом реалізації привабливості та потенціалу.

Інвестиційний потенціал – це «кількісна характеристика, яка охоплює макроекономічні характеристики сумарних об'єктивних передумов для інвестицій, які залежать від наявності та різноманітності сфер об'єктів

інвестування, а також від економічного розвитку регіону» [35, с. 220]. Залучення інвестицій до економіки регіонів є однією з основних умов їх прискореного розвитку. Її можна забезпечити шляхом підвищення інвестиційної привабливості регіону – таких умов інвестування, що напряду впливають на вибір інвестором об'єкту інвестування.

Інноваційний потенціал регіону – це «сукупність усіх наявних у регіоні видів ресурсів, які включають інтелектуальні, матеріальні, фінансові, інформаційні тощо, необхідні для забезпечення інноваційного процесу на всіх стадіях – від продукування нових знань до поширення й реалізації інноваційної продукції, а також здатності підприємств до сприйняття інновацій та їх інноваційної активності». Лише такий потенціал може забезпечити створення та реалізацію принципово технологічно нової продукції, яка здатна посилити конкурентні переваги товаровиробників [35, с. 220].

Потенціал якості життя в регіоні являє собою сукупність суспільних та економічних показників, що комплексно характеризують стан забезпечення населення соціальними й економічними благами.

Важливою соціально-економічною категорією, що визначає добробут населення, є рівень життя – ступінь забезпечення населення матеріальними і духовними благами з огляду на сформовані потреби і рівень економічного розвитку країни. Для оцінювання рівня і якості життя використовується індекс людського розвитку.

Екологічний потенціал як складова економічного потенціалу регіону – це «ступінь екологічної рівноваги в інтегрованій геосистемі «суспільство – природа» та її здатність виконувати антропоєкологічну та виробничу функції» [35, с. 221]. Інтенсивна взаємодія суспільства та природного середовища вимагає нових підходів до аналізу та оцінки ресурсів природи, економічних збитків від забруднення довкілля, залучення екологічних чинників до господарського механізму та процесів прийняття управлінських рішень. Активно розробляється теорія еколого-економічних систем, яка покликана

інтегрувати економіку та природу без шкідливих наслідків для довкілля з метою розвитку суспільства.

Організаційний потенціал включає такі елементи, як маркетингові інструменти та регіональне позиціонування.

Розвиток регіональних кластерів може бути одним із ключових елементів політики, що підвищує конкурентоспроможність підприємств та регіону в цілому. Бізнес та наукове співтовариство, регіональні органи влади, асоціації та інші зацікавлені сторони можуть відігравати важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності регіональних кластерів. Участь регіональних органів влади у формуванні та розвитку кластерів особливо важлива на ранніх етапах формування та полягає в оцінці конкурентного потенціалу регіону, відборі найперспективніших кластерів, а також допомоги в їх формуванні. У майбутньому участь влади регіону буде зменшено, а головну роль відіграватимуть закони ринкової економіки, які стимулюють розвиток найбільш прибуткових галузей. Роль місцевої влади полягає в підтримці найважливіших кластерів [35, с. 221].

Таким чином, концепція кластера – це нова точка зору на національний економічний розвиток, економіки регіону або міста, який спрямований на підвищення ролі компаній, уряду (або органів місцевого самоврядування) та інших організацій, які прагнуть підвищити конкурентоспроможність економіки країни або регіону, яка є основою для підвищення рівня життя населення.

Потенційні можливості регіону обумовлюються факторами, які визначають умови, необхідні для цієї роботи. Економічний потенціал є більш широким і складним поняттям. Кожна складова економічного потенціалу окремо не вказує на його загальну характеристику.

Експортний потенціал регіону формується під дією синергетичного впливу сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників. Зовнішні чинники формування та розвитку експортного потенціалу регіону є екзогенними по відношенню до регіональної економічної системи та відображають існуючі

тенденції розвитку регіональних та світових ринків, стан кон'юнктури на цих ринках, національну політику підтримки експортоорієнтованих видів економічної діяльності, заходи протекціоністської політики інших країн, які спрямовані на захист своїх ринків від іноземної конкуренції.

Внутрішні чинники формування та розвитку експортного потенціалу регіону є ендогенними по відношенню до регіональної економічної системи і визначаються такими показниками, як: ресурсні можливості регіону, рівень соціально-економічного розвитку регіону, фактична місткість та потенціал регіональних на національного ринків товарів та послуг, рівень розвитку ринкової інфраструктури, ефективність використання інвестиційного та інноваційного потенціалу регіону, конкурентоспроможність експортоорієнтованої продукції, рівень сприяння органів місцевого самоврядування суб'єктам господарювання, діяльність яких орієнтована на експорт [46, с. 23].

Вплив експорту на регіональному рівні зумовлений такими основними ефектами:

- підвищенням платоспроможного попиту суб'єктів місцевої економіки;
- підтримкою та зростанням рівня зайнятості;
- стимулюванням конкурентоспроможності підприємств та регіональної спеціалізації виробництва [29, с. 53].

Експортний потенціал регіону виконує такі функції: розвитку, стабілізації та ефективності (рис. 1.2).

Функція розвитку (інтеграції) включає збільшення обсягів експортних поставок та їх частки у валовому регіональному продукті. Стабілізуючий ефект, який виникає в періоди швидких економічних змін, може бути досягнутий шляхом збільшення кількості підприємств, що виробляють експортну продукцію. Функція ефективності передбачає збільшення рівня прибутковості експорту.

Рис. 1.2 Функції експортного потенціалу регіону [29, с. 55]

Реалізація функцій експортної діяльності в їх повному обсязі та у відповідності до конкретних завдань розвитку регіону на кожен конкретний період часу можлива лише завдяки ефективному та цілеспрямованому управлінню функціональними процесами експортного комплексу області [29, с. 54].

Основною метою регіональної політики держави є створення умов для динамічного та збалансованого соціально-економічного розвитку України та регіонів, підвищення рівня життя населення, а також забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для всіх громадян незалежно від місця їхнього проживання. Регіональна стратегія розвитку узгоджує конкретизовану загальнонаціональну мету держави з пріоритетами розвитку регіону. Відповідно, завданням регіональних органів управління має бути забезпечення задекларованих у стратегії розвитку регіону цілей.

Отже, експортний потенціал регіону доцільніше розглядати як фактор економічного потенціалу, що відображає потенціал інтеграції економічної системи у світовий економічний простір. Сутність експортного потенціалу

полягає не тільки у виявленні конкурентних переваг, а й у постійному їх відтворенні на світовому ринку.

1.2 Державне регулювання експортного потенціалу регіону

Сьогодні експортна діяльність є важливою складовою сучасного розвитку загальної економічної системи. Ефективний експорт суб'єкта господарювання є кроком до збалансованого економічного розвитку.

Для окремих країн участь у міжнародній торгівлі приймає форму зовнішньої торгівлі, джерела додаткового фінансування в іноземній валюті, що дозволяє їм збільшувати сукупний національний дохід. Враховуючи це, можна сказати, що національне регулювання експортної діяльності та її підтримка на законодавчому рівні є одним із головних завдань кожної країни. Експортний потенціал відображається в здатності країни відтворити свою конкурентну перевагу на світовому ринку.

За останні роки український експортний ринок зазнав значних змін і глобальної переорієнтації, пов'язаної з частковою втратою російського ринку збуту та переорієнтацією вітчизняних експортерів на ринки країн Європейського Союзу. Розвиток зон вільної торгівлі після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом став для українського експорту періодом складної трансформації. Одним із факторів, що ускладнюють експортну діяльність, є обмеження Державного банку України на проведення операцій в іноземній валюті та пов'язані з цим законодавчі неузгодженості. Сьогодні українське законодавство характеризується неузгодженістю підзаконних актів, передчасним прийняттям постанов та їх виконанням у сфері експортної діяльності [33, с. 12].

Регулювання експортного потенціалу на національному рівні є «формою сприяння зовнішньоекономічної діяльності шляхом встановлення торгових шляхів з рештою світу» [33, с. 11].

У сфері державного регулювання експортної діяльності в Україні можна

виділити такі цілі:

- досягнення збалансованого економічного розвитку шляхом захисту внутрішнього ринку України та відкриття нових зовнішньоекономічних ринків;
- заохочення структурних перебудов у економіці;
- сприяти залученню національної економіки до процесу міжнародного поділу праці;
- перейняти досвід країн з розвиненими сферами експортної діяльності.

Метою державної підтримки експорту є посилення позицій України на світових ринках високотехнологічної продукції, диверсифікація поставок та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках шляхом ефективного використання економічних, правових та політичних важелів впливу. Реалізація експортного потенціалу першочергово полягає в необхідності суттєвого корегування зовнішньоторговельної політики щодо створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту.

Для досягнення цих цілей можна використовувати різні інструменти державного регулювання. Такими інструментами можуть бути:

- законодавча база,
- тарифне та нетарифне регулювання,
- фінансові заходи,
- податкові та кредитні послаблення для суб'єктів зовнішньоторговельної діяльності [33, с. 13].

Основними недоліками вітчизняного законодавства щодо експортного потенціалу регіону є такі:

- нестабільність норми та внутрішні суперечності;
- відсутність узгодженості між законами та підзаконними актами;
- відсутність механізмів їх реалізації.

Державне регулювання експортної діяльності – це «багатоетапний процес відбору за трьома основними критеріями: придатність, ефективність і

збалансованість» [43, с. 14].

Національне регулювання має враховувати фактори ефективності, реагувати на зміну внутрішніх і зовнішніх умов і, зрештою, забезпечувати ефективне функціонування експортної діяльності в країнах з обмеженими ресурсами. При цьому принципове значення має критерій валідності. Інші два критерії відіграють меншу роль. Стратегічні рішення на цьому етапі повинні забезпечити широку мобільність експортерів країни для адаптації до мінливих і непередбачуваних умов експлуатації ресурсної бази.

Система законодавства, що регулює експортний потенціал, включає правові акти інвестування та валютне регулювання, встановлює норми фінансового, податкового та інших видів банківського, цивільного, митного регулювання, підприємницького законодавства та укази Президента, розпорядчі документи Кабінету Міністрів, інших міністерств та інших міністерств та відомств, що спрямовані на реалізацію державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Основним нормативним актом законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [47]. Цей Закон визначає зовнішньоекономічну діяльність як «відносини між українськими господарськими підприємствами та іншими іноземними суб'єктами господарської діяльності як за межами України, так і в її межах». Цей закон встановлює основні принципи окремих видів діяльності, визначав їх предмети та види, встановлював принципи та правові обов'язки правового та економічного регулювання зовнішньоекономічних відносин.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» експорт – це продаж товарів українськими суб'єктами ЗЕД іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [47].

Експорт товарів на ринки інших країн можливий як з території України, так і від організацій, що виробляють товари за кордоном. При цьому часто

використовуються різні форми кооперації та пайової участі в капіталі іноземних компаній. Є можливість відкрити власну компанію за кордоном.

Імпортно-експортні операції зазвичай забезпечують транспортування, зберігання та обробку товарів, страхування та оплату тощо. Переміщаючись між країнами, товари часто багато разів переходять із рук в руки на шляху до кінцевого споживача.

Відповідно до митного кодексу України експорт (остаточне вивезення) – це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення (ч. 1 ст. 82 МКУ).

Розвиток експорту є пріоритетним напрямком діяльності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

В Україні створено офіс з просування експорту (Export Promotion Office) – консультативно-дорадчий орган Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ), який було започатковано Наказом МЕРТ №1861 від 03 листопада 2016 року в якості «єдиного вікна» допомоги українським експортерам в отриманні доступу до зовнішніх ринків. Активна діяльність Офісу почалася з грудня 2016 року після підписання багатостороннього Меморандуму між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України і проектом Agriteam Canada «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE) та фондом Western NISE enterprise Fund, який фінансує проекти та ініціативи з проведення реформ в Україні. Офіс з просування експорту є важливою основою системи підтримки експорту в Україні, над якою працює Міністерство.

Досягнення Офісу з просування експорту є такими:

1. Освіта для експортерів. Офіс з просування експорту розробив освітні продукти для бізнес-кіл та експортерів України. В межах роботи освітнього напрямку планується відкриття Експортної Академії, яка орієнтуватиметься на розвиток людських компетенцій у сфері експорту.

2. Бізнес-можливості. Офісом було організовано вісім торгових місій та

дві виставки для 120 українських компаній у країнах, які цікавлять українських експортерів.

3. Експортний консалтинг. Двісті шістдесят п'ять українських експортерів скористались послугами Офісу з просування експорту з експортного консалтингу. Для зручності експортерів експерти Офісу сформували зручне портфоліо послуг, яке відповідає запитам українських експортерів. Індивідуальні консалтингові послуги отримали 43 українські компанії, які скористалися допомогою у розробці стратегії виходу на іноземні ринки для покращення своїх експортних показників. Офіс також налагодив мережу з 72 висококваліфікованих закордонних та місцевих консультантів, які надають послуги у 42 державах, та можуть забезпечувати українських виробників актуальними даними про кон'юнктуру необхідного для них ринку. 185 українських експортерів вже використали новий інструмент Enterprise Europe Network (EEN), який націлений на розширення експорту продукції, що виробляється; більше трьохсот виробників були протестовані на готовність до експорту.

4. Платформа B2G. Платформа B2G розроблена як ефективний майданчик для ведення діалогу між владою та бізнесом. Важливим інструментом B2G є координація Ради з просування експорту при МЕРТ. На основі платформи сформовано спільноту з більше 1200 учасників. До спільноти входять представники бізнесу, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, асоціації та торгово-промислові палати для дієвої комунікації та ефективного реагування на запити експортерів.

5. Напрямок з міжнародних публічних закупівель GPAinUA. Завдяки експертам напряму українська компанія вперше перемогла у тендері GPA. Крім того, команда GPAinUA допомогла державному підприємству ДГЗП «СпецТехноЕкспорт» виграти тендер та підписати дворічний контракт з європейською компанією.

6. Платформа SheExports. Офіс створив платформу SheExports з метою збільшення участі жінок в експорті для розвитку української економіки за

допомогою покращення компетенцій у міжнародній торгівлі та інноваційному підприємстві.

Україна володіє розвиненою промисловістю, забезпечена об'єктами виробничої й соціальної інфраструктури, розгалуженою системою комунікацій, в тому числі транспортною мережею і засобами зв'язку. Україна має бути зацікавлена у створенні передусім зовнішньоторговельних (експортоорієнтованих), виробничих і науково-технічних зон. Два останні типи також можна віднести до експортоорієнтованих, маючи на увазі їх спрямованість на розвиток потенціалу. Важливе значення для підприємств може мати підтримка з боку держави у галузі вивчення ринків, організації реклами, участі у виставках, ярмарках тощо.

Україна відноситься до країн, яким необхідно розвивати прискореними темпами виробництво, що орієнтовано на експорт, та активізувати міжнаціональну діяльність в напрямку пошуку нових ринків збуту. У зв'язку з тим, що Україна втратила ринки країн пострадянського простору та має складність проникнення на ринки ЄС, їй необхідно опанувати інші ринки, де існує потреба у продукції, що виробляється в Україні та на яких не існує нетарифних обмежень. Відповідно до Національної стратегії розвитку експорту Україні необхідно орієнтуватись на налагодження більш тісних відносин з країнами Африки, Азії, Латинської Америки. Це може бути важливим напрямком в проведенні зовнішньої політики України.

Національне регулювання експортних операцій має форму тарифного та нетарифного регулювання. Основною метою обох груп є захист вітчизняних товаровиробників від іноземних виробників аналогічних товарів на внутрішньому ринку.

Тарифне регулювання полягає у справлянні митних платежів з осіб, які ввозять або вивозять товари при перетині ними митного кордону. У результаті експортна продукція стає дорожчою, що неминуче позначається на конкурентоспроможності.

Нетарифне регулювання – це, перш за все, певні обмеження на ввезення або вивезення окремих товарів, встановлені ліцензіями та квотами.

Тарифні методи є суто економічними та працюють лише на ринкових засадах. Тарифи є найважливішим інструментом в імпортних та експортних операціях. Це підвищує вартість імпортованих товарів і дозволяє компаніям-імпортерам отримувати прибуток за рахунок різниці в цінах між імпортом і власним виробництвом.

Методи нетарифного регулювання поділяються на:

- заборону ввезення окремих видів продукції;
- кількісні обмеження, що накладаються на імпорт;
- «добровільні» обмеження щодо окремих видів імпортової продукції.

Схема державного регулювання представлена на рис. 1.3

Рис. 1.3 Види державного регулювання експортно-імпортних операцій [33, с. 19]

Державне регулювання експортних операцій в умовах Європейського співтовариства та процесу інтеграції у світову економіку, нетарифні елементи, найбільш поширені кількісні межі регулювання. Кількісні обмеження в державних нормах класифікуються таким чином:

- квотування;
- ліцензування;
- антидемпінгові заходи;

- технічні бар'єри;
- імпортні депозити.

Квота – максимальний обсяг товарної групи, який може бути експортований (імпортований) на територію України протягом визначеного терміну.

Ліцензія – це дозвіл на експорт (імпорт) товарів на певний період часу, виданий компетентним органом країни.

Ліцензуванню та квотуванню експорту найчастіше підлягають сільськогосподарська сировина та продовольство, паливо, мінеральна сировина, метали та хімікати. З метою контролю за кількістю товарів, що експортуються, та запобігання перевищенню лімітів, встановлених для експорту окремих товарів, відповідні державні органи встановлюють систему реєстрації контрактів. За допомогою реєстрації контрактів державні органи отримують інформацію про обсяг експорту, на який встановлено іноземні квоти.

Міжнародні розрахунки здійснюються через ліцензовані банки, тобто банки, які мають спеціальну ліцензію на проведення відповідних валютних операцій. Для здійснення міжнародних розрахунків банки в різних країнах встановлюють кореспондентські відносини (відкривають один одному рахунки, зберігають там кошти, здійснюють взаємність), укладаючи відповідні угоди, в яких зазначається вся інформація. Установи банків, які здійснюють розрахунки за підприємствами-клієнтами за зовнішньоекономічними контрактами, не є учасниками торгових операцій, а здійснюють лише розрахункову діяльність.

1.3 Методи оцінки експортного потенціалу регіону

При оцінці експортного потенціалу регіону слід враховувати такі фактори, як:

- сукупність матеріальних та соціально-економічних умов і

можливостей;

- показники сучасного стану економіки, насамперед ті, які характеризують абсолютні розміри та структурне співвідношення всіх елементів продуктивних сил, їх якісний стан, рівень та масштаби розвитку науки і техніки;

- наявність природної сировини, ступінь її засвоєння та використання.

Такий підхід розкриває зв'язки та протиріччя в процесі реалізації експортного потенціалу та розробляє заходи організаційно-економічного та адміністративного характеру щодо зростання потенціалу.

Управління ефективним використанням експортного потенціалу регіону повинно бути сконцентровано на реалізації та розвитку конкурентних переваг регіону на зовнішньому ринку при раціональному використанні економічних ресурсів з урахуванням соціально-економічних та екологічних обмежень з метою найповнішого задоволення потреб територіальної громади.

До критеріїв ефективності експортоорієнтованої моделі економічного розвитку відносять, наприклад, такі як:

- торговельна відкритість;

- макроекономічна стабільність, зокрема, стабільність національної валюти;

- наближення товарної структури експорту до світової;

- географічна диверсифікація зовнішньоторговельних потоків;

- дієвий механізм державного сприяння експорту.

В методологічному ракурсі виділяють цільовий, системний та вибіркового підходи до оцінки ефективності стратегічного управління [30, с. 106].

Застосування певного підходу залежить від цілей аналізу та його інформаційного забезпечення.

Цільовий підхід спрямований на визначення ефективності як здатності досягати заздалегідь поставлених цілей. Використання цільового підходу для оцінки управління ефективним використанням експортного потенціалу

регіону фактично є оцінкою раціональності дій регіональної економічної системи по досягненню визначених цілей розвитку експортного потенціалу регіону.

Застосування системного підходу потребує визначення єдиного погляду як на склад елементів системи управління, так і на склад показників, які пропонуються для оцінюванні ефективності управління. Намагання кількісно визначити всі формальні та неформальні характеристики експортного потенціалу регіону можуть призвести до надмірного ускладнення процедури оцінювання його ефективності і зростання пов'язаних з цим витрат. Критерієм ефективності при системному підході управління підприємницькою діяльністю є здатність господарської системи відповідати викликам екзогенних факторів та адаптація до них.

Вибірковий підхід базується на виборі стратегічних складових та забезпеченні задоволення їх інтересів. Труднощі використання вибіркового підходу при оцінці управління ефективністю використання експортного потенціалу регіону полягають в ідентифікації стратегічних складових і в здатності встановити, як саме регіон залежить від них.

До факторів, вплив яких на зміну умов господарювання найсильніший, належать інституціональні, оскільки саме їх зміна часто порушує рівновагу і зміщення економічного балансу на користь інших зацікавлених груп.

Для визначення ефективності управління потрібне зважене і збалансоване поєднання усіх підходів, при якому недоліки одного могли б компенсуватися перевагами іншого.

Отже, критерії ефективного використання експортного потенціалу регіону мають відображати:

- здатність до виживання, збереження його як цілісної системи економічних, організаційних, технологічних, соціальних та інших елементів за рахунок як внутрішніх сил, так і додаткової «енергії» із зовнішнього середовища;

- адаптаційну здатність до вимог зовнішнього середовища у її

ринковому, товарному, технологічному, просторово-часовому та інших вимірах;

- сталість циклу «вхід – процес – вихід», яка припускає динамічну збалансованість його елементів та функціонування на принципах економічної раціональності та ринкової доцільності;

- траєкторію зростання та розвитку регіону як економічної системи відносно її цілі та відносно інших економічних систем.

Величина експортного потенціалу регіону розраховується за блок-показниками, що характеризує невикористані резерви для збільшення експорту продукції (за сільськогосподарською та мінеральною сировиною, за їх переробкою, за експортоорієнтованими новими потужностями, що будуються, а також щодо залучення іноземних інвестицій та туристичного потенціалу). Зведений рівень експортного потенціалу регіону розраховується за формулою показової функції.

Для характеристики міри участі окремо взятої держави в міжнародній торгівлі застосовуються такі показники, як:

- коефіцієнт відносної експортної спеціалізації;
- коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації;
- експортна квота;
- імпортна квота;
- зовнішньоторговельний оборот;
- зовнішньоторговельне сальдо [46, с. 23].

Для оцінки масштабів експортної активності в регіональному розрізі Іщук С.О., Полякова Ю.В., Процевят О.С. рекомендують використовувати такі показники:

- показник експортоорієнтованості економіки (розраховується як співвідношення між величиною товарного експорту регіону та валовим регіональним продуктом);

- показник покриття експортом імпорту (розраховується як співвідношення між величинами товарного експорту та імпорту регіону);

– показник ступеня технологічності експорту (розраховується як співвідношення між величинами високотехнологічного експорту регіону й товарного експорту загалом);

– показник високотехнологічної експортоорієнтованості промисловості (розраховується як співвідношення між величиною високотехнологічного експорту регіону та обсягом реалізованої промислової продукції) [18, с. 23].

Для оцінки масштабів участі окремо взятого регіону в міжнародній торгівлі можна використовувати такі показники з урахуванням наявної статистичної бази на регіональному рівні:

- коефіцієнт відносної експортної спеціалізації регіону;
- коефіцієнт внутрішньогалузевої міжнародної спеціалізації;
- експортна квота;
- імпортна квота;
- зовнішньоторговельний оборот;
- зовнішньоторговельне сальдо.

Крім цього, потребує врахування тимчасова заборона експорту окремих видів ресурсів та продукції в умовах воєнного стану, що, однозначно позначиться на кількісній величині експортного потенціалу регіонів України та ефективності його використання.

Існуючі системні методи оцінки рівня розвитку регіонального експортного потенціалу спрямовані на порівняння перспективного рівня розвитку регіонального потенціалу та визначення його кількісної оцінки. Перспективні рівні потенційного розвитку експорту визначаються різною кількістю показників (від 14 та вище).

Найважливішими показниками, які використовуються для оцінки експортного потенціалу регіону, є такі:

- питома вага регіону у зовнішньоторговельному обороті та експорті країни, величина зовнішньоторговельного обороту, зокрема експорту продукції, на душу населення;
- питома вага регіону у загальному обсязі іноземних інвестицій,

залучених у країну, а також частка іноземних інвестицій у загальному обсязі капітальних вкладень регіонів;

- питома вага спільних підприємств у загальному обсязі експорту;
- частка регіонів у загальному обсязі експорту спільних підприємств, а також виробництво продукції спільних підприємств регіонів на душу населення та питома вага спільних підприємств у виробництві промислової продукції регіону тощо [2, с. 26].

Кількісну оцінку експортного потенціалу регіону можна визначити як співвідношення експортної квоти E_x /ВВП до чисельності населення (ЧНі):

$$E_{xPi} = E_{xi} / ВВП_i / ЧН_i, \quad (1.1)$$

де E_{xPi} – експортний потенціал і-го періоду;

ВВП_і – валовий внутрішній продукт і-го періоду;

ЧН_і – чисельність населення регіону і-го періоду.

Для досягнення конкурентної переваги регіони мають інструменти та потребу точно оцінити свій економічний потенціал. Це дає можливість приймати найкращі рішення щодо використання наявного потенціалу. Щоб реально оцінити економічний потенціал регіону, рекомендуємо включити в це комплексне поняття наступні показники, виділивши конкретні пріоритети:

$$EP = f(X_1 \times X_2 \times X_3 \times X_4 \times X_5 \times X_6 \times X_7), \quad (1.2)$$

де X_1 – комплексний показник забезпеченості регіону ресурсним потенціалом;

X_2 – комплексний показник забезпеченості регіону фінансовим потенціалом;

X_3 – комплексний показник забезпеченості регіону інноваційним потенціалом;

X_4 – комплексний показник потенціалу якості життя у регіоні;

X_5 – екологічний потенціал регіону;

X_6 – організаційний потенціал регіону;

X_7 – кластерний потенціал регіону [35, с. 222].

У зв'язку з високим ступенем невизначеності регіональних ринкових умов та відсутністю надійної статистичної бази для проведення таких досліджень, рекомендується оцінювати регіональну конкурентоспроможність на основі методологій експертного оцінювання. Кілька показників, що характеризують складові економічного потенціалу регіону, узагальнено оцінюють з якісного боку.

Отже, в таких умовах найбільш привабливими є методи, засновані на узагальненні досвіду, знань, спостережень спеціалістів. Цей метод дозволяє систематизувати оцінки та виявити закономірності. Іншими словами, методи експертних оцінок дозволяють трансформувати в комплексні оцінки накопичений досвід, спостереження й знання експертів з досліджуваного кола питань [35, с. 222].

Наведена методика оцінки економічного потенціалу регіону є зручним та сучасним методом управління ним. Він дозволяє проводити оцінювання на основі виділення факторів, які формують конкурентні переваги регіону, групувати елементи, аналізувати внутрішньогрупові та міжгрупові зв'язки, побудувати матрицю синергізму елементів економічного потенціалу регіону на основі якісної оцінки взаємозв'язку потенційних взаємозв'язків компонентів.

У контексті вивчення експортного потенціалу регіону рекомендується звернути увагу на такі ключові показники, як: валовий регіональний продукт (ВРП) та обсяг регіонального експорту. Ці показники знаходяться в прямій залежності (зміни обсягу експорту зумовлюють зміну ВРП), а отже, тенденції їх розвитку ідентичні.

Валовий регіональний продукт у ринкових цінах визначається як сума валової доданої вартості усіх видів економічної діяльності, включаючи чисті

податки на продукти.

Експортний потенціал регіону має динамічний характер, і поява нових галузей і форм виробництва, орієнтованих на зовнішні ринки, створює коливання, на краще чи гірше. На думку В. Третяка, нарощування та диверсифікація експортного потенціалу є передумовою використання наявних конкурентних переваг регіону у зовнішньоекономічній сфері [59, с. 112].

Визначення експортного потенціалу регіону потребує оцінки експортної ефективності конкретних компаній та врахування кон'юнктури світового ринку та економічної політики країн-експортерів та імпортерів.

Розвиток експортного потенціалу регіону сприятиме створенню довгострокових стимулів для модернізації та підвищення конкурентоспроможності національних економік. Це вимагає як мобілізації внутрішніх ресурсів, так і використання можливостей зовнішньоекономічної діяльності, особливо залучення іноземних інвестицій, створення сприятливого інвестиційного клімату та необхідної інфраструктури.

Висновки до розділу 1

Експортний потенціал регіону є складовою частиною системи зовнішньоекономічного потенціалу національної економіки та одним з найбільш дієвих важелів підвищення її ефективності та рівня економічної безпеки.

Структура експортного потенціалу регіону включає три підсистеми: внутрішній потенціал регіону, потенціал експортних бар'єрів та зовнішній ринковий потенціал. Водночас це підсистема експортного потенціалу країни, тому рівень розвитку експортної діяльності країни залежить від наявного експортного потенціалу регіону.

При оцінці експортного потенціалу регіону найбільш привабливими є методи, засновані на узагальненні досвіду, знань, спостережень спеціалістів. Цей метод дозволяє систематизувати оцінки та виявити закономірності.

Найважливішими показниками, які використовуються для оцінки експортного потенціалу регіону, є такі, як: питома вага регіону у зовнішньоторговельному обороті та експорті країни, величина зовнішньоторговельного обороту; питома вага регіону у загальному обсязі іноземних інвестицій, залучених у країну; питома вага спільних підприємств у загальному обсязі експорту; частка регіонів у загальному обсязі експорту спільних підприємств.

На регіональному рівні формуються системні характеристики базових компонентів соціально-економічної системи, які створюють передумови для сталого розвитку економіки та суспільства.

В той же час, саме на місцевому рівні, тобто рівні регіонів формуються та накопичуються соціально-економічні проблеми суспільства, неналежне вирішення яких призводить до загострення соціальних протиріч та зростання рівня соціального напруження. Відповідно, зростаюча роль регіональної економіки як складової системи національного господарства, актуалізує потребу проведення системного дослідження суті економічних та соціальних процесів на регіональному рівні, а також особливостей формування експортного потенціалу регіону.

На нашу думку, досвід вирішення подібних проблем в інших країнах з малою відкритою економікою допоможе розробити ефективні методи оцінки ефективності використання експортного потенціалу регіону.

Серед перспектив розвитку експортного потенціалу регіону можна виокремити розробку концептуальної моделі процесів формування експортного потенціалу регіону з урахуванням реалій воєнного часу та необхідності відбудови інфраструктури в поствоєнному періоді, динаміки світових ринків експортоорієнтованих виробництв.

Не менший інтерес становитиме модифікація існуючих та розробка нових підходів до кількісної оцінки величини експортного потенціалу регіону та ефективності його використання з урахуванням цілей забезпечення складових національної безпеки, в тому числі і на регіональному рівні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз експортної діяльності Запорізької області

Запорізька область, яка була утворена 10 січня 1939 року, розташована на півдні України.

Запорізька область межує: на заході – із Херсонською областю; на півночі – із Дніпропетровською областю; на сході – із Донецькою областю; на півдні – виходить до акваторії Азовського моря. Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5% території України. Протяжність з півночі на південь становить 208 км, зі сходу на захід – 235 км, тобто є достатньо територіально компактною [7].

Станом на осінь 2022 року територія області частково окупована Росією внаслідок її збройного вторгнення.

30 вересня 2022 року Російська Федерація оголосила про анексію Запорізької області, хоча контролює її лише частково і так і не спромоглася завладіти її обласним центром. Встановлено період інтеграції регіонів в економічну, правову та адміністративну систему Російської Федерації – до кінця 2025 року.

Промисловість Запорізької області є потужним індустріальним комплексом. В структурі промислового виробництва регіону найбільшу питому вагу мають чорна металургія, електроенергетика, машинобудування та металообробка, кольорова металургія [64].

Запорізька область є одним із лідерів з виробництва та постачання електроенергії в Україні. Однак слід зазначити, що більшість вироблених енергоресурсів не виходить за межі регіону, а споживається в межах регіону.

При цьому 87% енергоспоживання припадає на промислові підприємства. Енергетична галузь Запорізької області представлена ВП «Запорізька АЕС», ТОВ «Токмак Солар Енерджи», ТОВ «Вінд Пауер» ДТЕК.

Розподіл підприємств Запорізької області за видами економічної діяльності представлений у Додатку А.

Загалом, у Запорізькій області функціонують більше 357 великих та середніх та 875 малих промислових підприємств.

Запорізька область є одним із найбільших виробників сільськогосподарської продукції та виробів харчової промисловості серед регіонів України. Площа сільськогосподарських угідь області становить 5,4% сільськогосподарських угідь України.

Природно-кліматичні умови дозволяють вирощувати в області майже всі сільськогосподарські культури, отримуючи високі врожаї. Умовно область поділяється на три природно-сільськогосподарські зони: степову (50,8%), степову посушливу (34,8%) та сухостепову (14,4%) зони. Всі агрокліматичні зони в Запорізькій області мають сприятливі умови для вирощування овочів та баштанних культур.

Проведення аграрної реформи стало основою для розвитку сільського господарства. На основі приватної власності в Запорізькій області працює 331 товариство, 135 сільськогосподарських кооперативів, 162 приватних (приватно-орендних) підприємств, 2339 фермерських господарств. Площа сільськогосподарських угідь, які знаходяться в користуванні новостворених агроформувань всіх форм власності та господарювання, становить 1761,4 тис. га, або 78% від наявних в області. Розвивається інфраструктура аграрного ринку.

Серед сільськогосподарського виробництва переважає продукція рослинництва. Центральне місце в рослинництві займає зерновий підкомплекс, який є основою розвитку інших видів сільгоспвиробництва, насамперед, збільшення виробництва продукції тваринництва.

Пріоритетним напрямком у розвитку тваринництва є такі галузі, як

птахівництво та свинарство. Сільськогосподарські підприємства всіх форм власності збільшують поголів'я свиней та птахів [64].

SWOT-аналіз соціально-економічного становища Запорізької області проведений в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

SWOT-аналіз соціально-економічного становища Запорізької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
1. Наявність природних і забезпеченість власними енерго- та водо ресурсами. 2. Наявність виходу до моря та територіальна близькість до транспортного коридору Європа – Азія. 3. Наявність родючих сільськогосподарських угідь. 4. Сприятлива поточна структура населення за віком. 5. Висока результативність процесів адміністративно-фінансової децентралізації та формування спроможних ОТГ, більшість з яких характеризуються вищим за середньо український рівень власних доходів та потужним фінансово-економічним потенціалом 6. Диверсифікована та розвинута транспортна інфраструктура 7. Високий рівень індустріалізації економіки з акцентом на переробну промисловість. 8. Вищий рівень прибутковості підприємств регіону, ніж в середньому по Україні. 9. Високий рівень інтегрованості регіону у національний та світовий економічний простір. 10. Експортоорієнтованість економіки регіону, що свідчить про конкурентоздатність місцевої продукції на міжнародних ринках. 11. Лідерство серед промислових регіонів України за енергогенеруючими потужностями. Диверсифікована енергетична інфраструктура. 12. Наявність високопрофесійного дослідницького середовища у сфері металургії, машинобудування, агропромислового комплексу 13. Потужний природно-рекреаційний потенціал для розвитку туристичної сфери. 14. Наявність інституційної підтримки бізнесу та місцевих товаровиробників 15. Активна співпраця з проектами міжнародної технічної допомоги	1. Суттєві втрати транзитного потенціалу через окупацію частини Донбасу та анексію Криму. 2. Низький рівень природного приросту населення, зокрема за рахунок суттєво вищого за середньоукраїнське значення рівня смертності та нижчого рівня народжуваності. 3. Високий рівень депопуляції сільського населення у північно-східних районах. 4. Брак кадрів робітничих професій у зв'язку з міграцією населення. 5. Територіальна концентрація економічного та інвестиційного потенціалу регіону у м. Запоріжжя, Василівському, Пологівському районах. 6. Складність ведення бізнесу в регіоні. За індексом легкості ведення бізнесу Запорізька область посідає 24 місце. Найбільші труднощі підприємці відчувають при одержанні дозволів на будівництво, підключення до енергоресурсів та доступі до земельних ресурсів. 7. Наявність тінізації підприємницької діяльності. 8. Інертність у зміні старопромислової структури та використання низько-технологічних процесів та обладнання. 9. Недостатній рівень вологості ґрунту та використання зрошуваних земель. Кожні 6-8 років із 10 оцінюються як сухі та посушливі. 10. Загострення екологічних проблем, зумовлених концентрацією в регіоні екологонебезпечних видів економічної діяльності. 11. Незначні капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища. 12. Обмеженість доступу до кредитних ресурсів для бізнесу та наявність нетарифних бар'єрів при експорті

Продовження табл. 2.1

1	2
16. Зростання рівня громадської активності, розвиток демократичного, мирного та гендерно рівноправного суспільства, посилення розвитку регіону за рахунок налагодження взаємодії влада – бізнес – громадські об'єднання	продукції місцевих товаровиробників. 13. Невисокий рівень привабливості туристично-рекреаційного комплексу регіону.
Можливості	Загрози
1. Поглиблення міжнародних зв'язків і співробітництва в контексті інтеграції до світового і європейського середовища. 2. Покращення кон'юнктури на світових ринках зернових культур і чорних металів, що створює можливості для нарощення експорту регіону 3. Розширення європейських та азійськоафриканських ринків збуту продукції. Збалансування структури експорту товарів та послуг у розрізі країн-торгових партнерів регіону 4. Диференціація структури експорту товарів (за рахунок зростання частки високотехнологічних товарів) та послуг шляхом збільшення у ній кількості видів послуг 5. Залучення інвестиційного ресурсу та організація системної взаємодії учасників екосистеми залучення інвестицій. 6. Завершення процесів дерегуляції, децентралізації, реформи територіальної організації влади в Україні. 7. Імплементация смарт-спеціалізації економіки регіону. 8. Розширення галузевої спеціалізації малого та середнього підприємництва, чому сприятиме наявність значних внутрішніх резервів розвитку підприємництва. 9. Формування кластерних ініціатив по кожному з напрямків економічної діяльності на території області. 10. Нарощення потенціалу приморської туристично-рекреаційної інфраструктури, зростання ролі азовського морського	1. Загострення воєнного конфлікту на сході України. Порушення міжнародно-правових норм судноплавства у Азовському та Чорному морях 2. Високі темпи зменшення населення області та погіршення статеві-вікової структури за рахунок розширення чисельності осіб після працездатного віку. 3. Суттєве скорочення населення у працездатному віці у короткостроковій перспективі (у т.ч. за рахунок трудової міграції) та посилення демографічного навантаження. 4. Зростання частки металургії та зернових у експорті. 5. Низькі позиції України в рейтингу ведення бізнесу. 6. Відсутність комплексної імплементації усталених і прийнятних в міжнародній практиці стандартів у сфері інвестування (організаційних, правових, інституційних, маркетингових тощо). 7. Поглиблення спеціалізації області на виробництві товарів з низькою доданою вартістю може призвести до низького рівня інвестування в інноваційні процеси та дослідницьку діяльність підприємств. 8. Низькі темпи розбудови вітчизняної транспортної мережі та інфраструктури, відсутність системних заходів щодо їх інтегрування в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T). 9. Ухилення від оподаткування, проблеми

узбережжя у структурі внутрішнього туристичного ринку (що обумовлено анексією Криму). 11. Підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату в регіоні, що сприятиме зростанню ділової активності, розширенню сектора малого та середнього підприємництва.	зі сплатою місцевих податків. 10. Погіршення макроекономічної/ демографічної ситуації, подальша тонізація економіки України 11. Низький рівень оплати праці в Україні в порівнянні з сусідніми країнами обумовить збільшення відтоку трудових кадрів (включно з робочими спеціальностями) за кордон.

Продовження табл. 2.1

1	2
12. Розширення використання механізму державно-приватного партнерства для реалізації масштабних інфраструктурних проектів 13. Підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату в регіоні. 14. Розширення використання механізму державно-приватного партнерства для реалізації масштабних інфраструктурних проектів	12. Високий рівень монополізму транспортної та енергетичної сфер. 13. Екстенсивний розвиток сільського господарства, зокрема моноспеціалізація на вирощуванні пшениці та кукурудзи. 14. Зростання посухи, розвиток процесів опустелювання у степовій зоні, погіршення ґрунтово-меліоративного стану зрошуваних земель

З 2014 року Україна перебуває у надскладній геополітичній та соціально-економічній ситуації. Це пов'язано з окупацією Російською Федерацією 7% території, на якій проживало 13% населення України (2 млн. осіб у Криму і близько 4 млн. осіб на окупованих територіях Донбасу). Втрати України від окупації цих територій (за умови їх втрати назавжди) оцінено у 98,8 млрд. дол. США, що склало 88,1% ВВП України. Окрім того, розірвались зв'язки вітчизняних суб'єктів господарювання з бізнес-партнерами на території країн СНД (передусім РФ). Особливо відчутними зазначені процеси стали для економіки Запорізької області, яка безпосередньо межує з Донецькою областю та територіально близька до АР Крим.

За даними Головного управління статистики у Запорізькій області [7] проведемо аналіз експорту товарів в цілому та по країнах за 2019-2021 рр. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз експорту товарів за географічною структурою у Запорізькій області за 2019-2021 рр. [7]

Показники	2019 рік, млн. дол. США	2020 рік, млн. дол. США	2021 рік, млн. дол. США	Відхилення 2021 р. від 2019 р.	
				Абсолютне (+,-)	Відносне, %
Обсяг експорту, всього	3080,6	2923,4	4741,0	+1660,4	53,9
у тому числі до:					
Австрії	37,1	40,6	90,5	+53,4	143,94
Алжиру	39,6	28,1	31,0	-8,6	-21,72
Білорусії	61,2	52,7	73,5	+12,3	20,1
Болгарії	38,0	29,9	153,2	+115,2	303,16
Греції	63,6	16,1	27,6	-36,0	-56,6
Грузії	18,3	12,5	15,5	-2,8	-15,3
Ефіопії	40,1	23,8	32,1	-8,0	-19,95
Єгипту	93,2	123,7	95,4	+2,2	2,36
Ізраїлю	55,8	51,7	62,9	+7,1	12,72
Індії	89,4	101,2	120,8	+31,4	35,12
Індонезії	15,6	10,3	20,2	+4,6	29,49
Італії	118,9	110,2	234,3	+115,4	97,06
Іраку	32,1	44,2	45,1	+13,0	40,5
Іспанії	63,6	66,2	145,0	+81,4	127,99
Італії	118,9	110,2	234,3	+115,4	97,06
Казахстану	48,1	30,1	33,7	-14,4	-29,94
Китаю	176,9	30,7	303,4	+126,5	71,51
Латвії	30,1	5,6	6,5	-23,6	-78,41
Лівану	60,7	44,6	90,7	+30,0	49,42
Нідерландів	55,3	33,2	77,9	+22,6	40,87
Німеччини	75,7	83,9	114,9	+39,2	51,78
Об'єднаних Арабських Еміратів	86,3	87,7	122,9	+36,6	42,41
Польщі	106	89,8	307,1	+201,1	189,72
США	138,7	223,5	302,1	+163,4	117,81
Туреччини	386,5	272,3	573,8	+187,3	48,46
Чехії	87,7	92,4	157,7	+70,0	79,82
інших країн світу	943,5	1108,2	1269,0	+325,5	34,5

Графічне відображення динаміки обсягів експорту товарів у Запорізькій області за 2019-2021 рр. наведено на рис. 2.1.

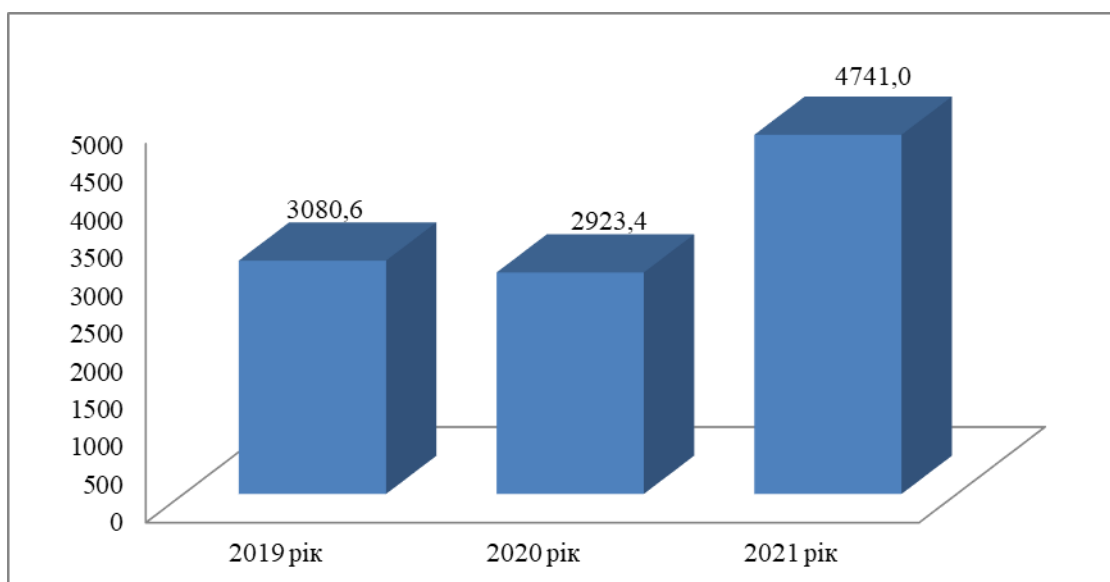

Рис. 2.1 Обсяги експорту товарів у Запорізькій області за 2019-2021 роки, млн. дол. США

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [7]

Як бачимо, в 2020 році обсяги експорту товарів у Запорізькій області незначно знизились порівню з 2019 роком. Проте в 2021 році вони значно перевищили обсяги експорту в 2019 році (на 1660,4 млн. дол. США, або 53,9%)

На відновлення економічної активності в Запорізькій області позитивно впливають нові експортні замовлення та активізація внутрішнього й зовнішнього попиту.

Основними партнерами Запорізької області щодо експорту є такі країни: Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Туреччина, Німеччина, Греція, Китай та ін. Зростання в 2021 році порівняно з 2019 роком обсягів експорту товарів у Запорізькій області можна спостерігати майже до всіх країн, окрім: Алжиру, Греції, Грузії, Ефіопії, Казахстану та Латвії.

Далі розглянемо динаміку експорту послуг за географічною структурою в Запорізькій області за 2019-2021 роки (табл. 2.3).

Динаміка експорту послуг за географічною структурою в Запорізькій області за 2019-2021 рр. [7]

Показники	2019 рік, млн. дол. США	2020 рік, млн. дол. США	2021 рік, млн. дол. США	Відхилення 2021 р. від 2019 р.	
				Абсолютне (+,-)	Відносне, %
Обсяг експорту, всього	199,5	170,7	184,0	-15,5	-7,77
у тому числі до:					
Європи	73,2	48,5	43,0	-30,2	-41,26
Країн ЄС	59,4	34,0	39,5	-19,9	-33,50
Азії	88,7	85,8	99,5	+10,8	12,18
Африки	27,8	18,6	19,0	-8,8	-31,65
Америки	9,7	17,7	22,3	+12,6	129,90
Австралії та Океанії	0,1	0,2	0,1	0,0	0,00

Графічне відображення динаміки обсягів експорту послуг у Запорізькій області за 2019-2021 рр. наведемо на рис. 2.2.

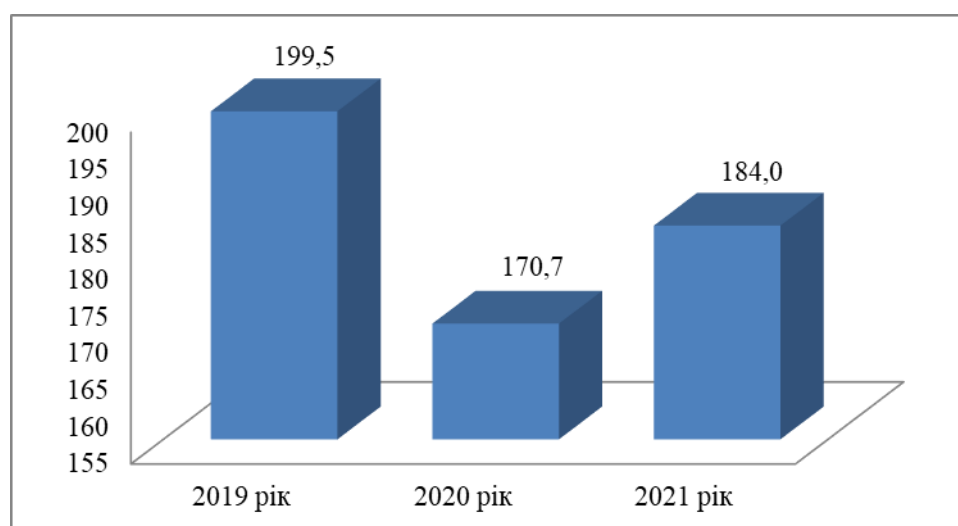

Рис. 2.2 Обсяги експорту послуг у Запорізькій області за 2019-2021 роки,
млн. дол. США [7]

Як бачимо, обсяги експорту послуг у Запорізькій області протягом аналізованого періоду мали тенденцію до зниження. В 2021 році їх розмір знизився на 15,5 млн. дол. США, або на 7,77%.

Таким чином, поступово відбувається переорієнтація місцевого бізнесу на інші країни.

Проаналізуємо товарну структуру експорту у Запорізькій області за

2019-2021 роки (табл. 2.4).

Як бачимо, у структурі експорту товарів у Запорізькій області основу склали:

- недорогоцінні метали та вироби з них (56,2%, 53,5%, 61% загального експорту відповідно у 2019-2021 рр.);
- машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (13,2%, 15,5%, 12,2% відповідно);
- мінеральні продукти (5,8%, 5,4% 6,3%);
- жири та олії тваринного або рослинного походження (5,4%, 7,3%, 6,8%);
- продукти рослинного походження (10,8%, 10,1% та 7,0%).

Таблиця 2.4

**Товарна структура експорту у Запорізькій області
за 2019-2021 роки [7]**

Назва товарів	2019 рік		2020 рік		2021 рік	
	млн. дол. США	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до загального обсягу
Живі тварини, продукти тваринного походження	31,4	1,0	38,5	1,3	30,3	0,6
Продукти рослинного походження	332,2	10,8	295,9	10,1	332,7	7,0
Жири та олії тваринного або рослинного походження	165,6	5,4	212,4	7,3	320,7	6,8
Готові харчові продукти	76,0	2,5	70,2	2,4	92,3	1,9
Мінеральні продукти	179,3	5,8	159,2	5,4	298,6	6,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	96,0	3,1	64,5	2,2	103,2	2,2
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	12,5	0,4	12,3	0,4	20,5	0,4
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	4,4	0,1	3,7	0,1	12,1	0,3
Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,9	0,1	1,0	0,0	1,5	0,0
Взуття, головні убори, парасольки	1,5	0,1	0,7	0,0	0,5	0,0
Недорогоцінні метали	1730,9	56,2	1565,0	53,5	2892,2	61,0

та вироби з них						
Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	408,0	13,2	454,3	15,5	579,4	12,2
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	22,3	0,7	21,4	0,7	29,6	0,6
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	3,6	0,1	2,4	0,1	2,0	0,0
Різне	15,0	0,5	21,9	1,0	25,4	0,7
Всього	3080,6	100,0	2923,4	100,0	4741,0	100,0

Скорочення експорту товарів у Запорізькій області в 2021 році порівняно з 2019 роком відбувалося в таких галузях: живі тварини, продукти тваринного походження, продукти рослинного походження, готові харчові продукти, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, текстильні матеріали та текстильні вироби, взуття, головні убори, парасольки, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання.

Товарну структуру експорту у Запорізькій області в 2019 році графічно зобразимо на рис. 2.3.

Рис. 2.3 Товарна структура експорту у Запорізькій області в 2019 році

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [7]

Як бачимо, найбільшу частку у товарній структурі експорту у Запорізькій області в 2019 році займали недорогоцінні метали та вироби з них (62%), а найменшу – мінеральні продукти (6%).

Товарну структуру експорту у Запорізькій області в 2020 році графічно зобразимо на рис. 2.4.

Як бачимо, найбільшу частку у товарній структурі експорту у Запорізькій області в 2020 році займали недорогоцінні метали та вироби з них (54%), а найменшу – мінеральні продукти (5,4%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (7,3%).

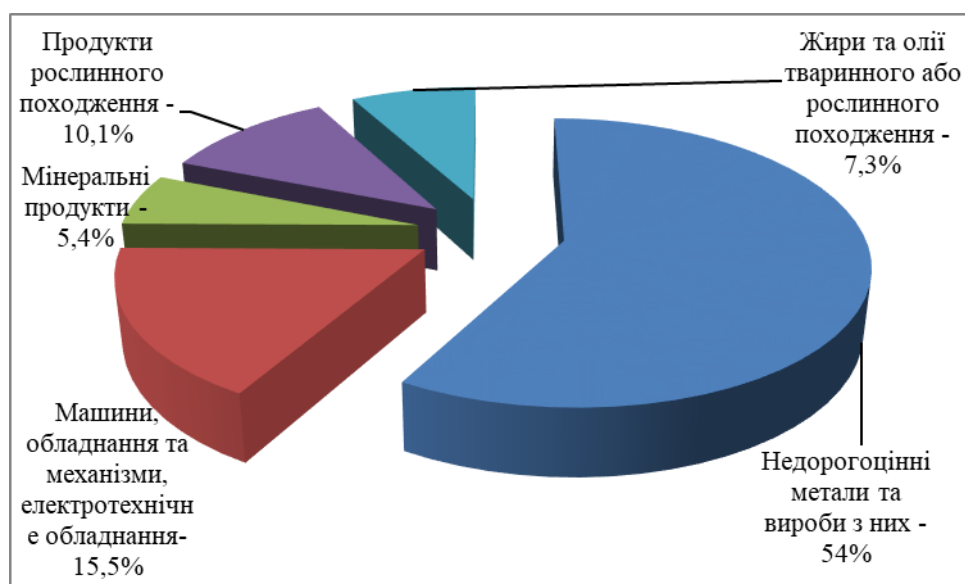

Рис. 2.4 Товарна структура експорту у Запорізькій області в 2020 році

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [7]

Товарну структуру експорту у Запорізькій області в 2021 році графічно зобразимо на рис. 2.5.

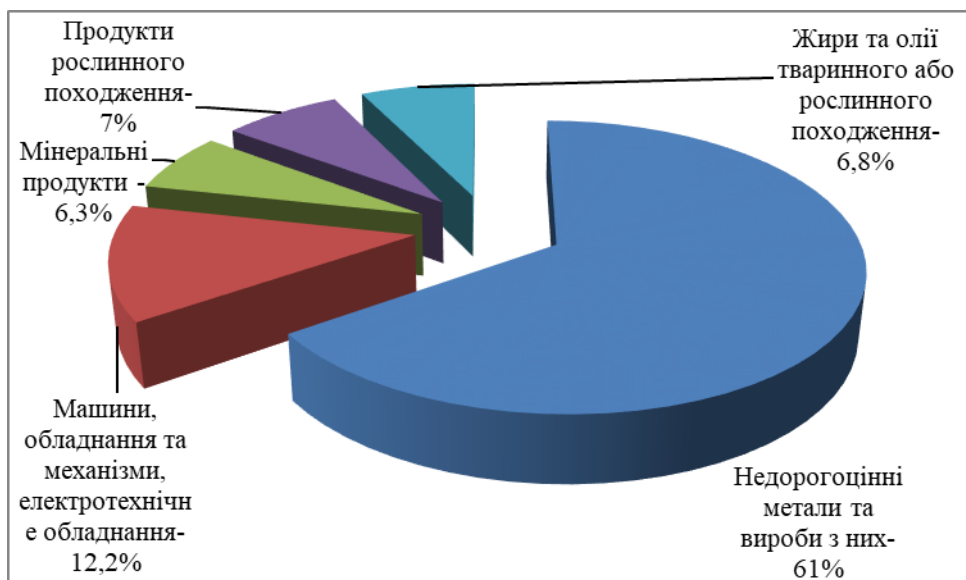

Рис. 2.5 Товарна структура експорту у Запорізькій області в 2021 році

Джерело: Головне управління статистики у Запорізькій області [7]

Як бачимо, найбільшу частку у товарній структурі експорту у Запорізькій області в 2021 році, також, як і в попередніх роках, займали недорогоцінні метали та вироби з них (61%), а найменшу – мінеральні продукти (6,3%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (6,8%).

Отже, протягом аналізованого періоду товарна структура експорту у Запорізькій області була однаковою. Найбільшу частку в ній займали недорогоцінні метали та вироби з них. Їх частка в загальній структурі експорту у Запорізькій області зростала протягом 2019-2021 років. Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання також займали значну частку в структурі експорту у Запорізькій області. Проте їх частка в 2021 році знизилась порівняно з 2019 роком.

Промисловість Запорізької області має чітко визначену експортну орієнтацію. Про це свідчать високі обсяги зовнішньоторговельного товарообігу, більша частина якого припадає на експорт.

2.2 Оцінка розвитку експортного потенціалу Запорізької області

Запорізька область відноситься до найбільш інвестиційно-привабливих в Україні. Область входить до п'ятірки лідерів за обсягами експорту товарів.

В Запорізькій області діють 15 міжрегіональних угод про співробітництво з регіонами іноземних країн: Королівство Марокко, Республіка Білорусь, Республіка Болгарія, Грузія, Республіка Ірак, Казахстан, Китайська Народна Республіка, Словацька Республіка, Узбекистан). Щороку створюється банк комерційних пропозицій запорізьких виробників та реєстр виставкових заходів для інформування зацікавлених іноземних бізнес-структур та пошуку партнерів для місцевих ділових кіл.

На формування експортного потенціалу Запорізької області здійснюють вплив зовнішні та внутрішні чинники.

Зовнішні чинники перебувають поза регіональною системою господарства та відображають світові тенденції розвитку світового ринку.

Зовнішніми чинниками, що надають експортному потенціалу кількісного і якісного прояву, є умови конкуренції, а саме:

- кількість конкурентів, що діють на галузевому ринку;
- ринкові частки конкурентів;
- висота бар'єру входження до галузевого ринку або його сегменту, тобто цінові обмеження;
- ефект масштабу виробництва;
- рівень прибутку та можлива поява товарозамінників.

Внутрішні фактори визначаються особливостями регіону.

Серед внутрішніх чинників, що відіграють визначальну роль у формуванні експортного потенціалу Запорізької області, суттєвий вплив на експортні можливості галузі мають:

1) технологічні чинники:

- інфраструктура країни;
- науковий потенціал;
- рівень освіти населення;

2) виробничі чинники:

- економічний і технічний стан виробництва;
- структура та рівень витрат виробництва;
- продуктивність праці;
- асортимент і якість товарів;
- інвестиційні та інноваційні можливості галузі.

Промисловість є найбільш важливим для економіки Запорізької області видом економічної діяльності.

Найбільшим промисловим підприємством України є ПАТ «Запоріжсталь». Це єдине в Україні підприємство, що виробляє тонколистовий прокат з неіржавіючих і легованих сталей, високоекономічних гнутих профілів, консервної жерсті, тонколистового прокату з полімерним покриттям. ПАТ «Запоріжсталь» чітко тримає курс на підвищення ефективності модернізації устаткування, а також створення й поліпшення безпечних умов праці для працівників.

ПАТ «Запорізький завод феросплавів» є провідним виробником феросплавів, ПАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь» – виробником спеціальних сталей і сплавів, Запорізький титано-магнієвий комбінат – єдиний в Україні виробник губчатого титану, який також виробляє титанові зливки, ПАТ «Український графіт» – провідний виробник графітованих електродів для електричних печей.

Продукція більшості підприємств міста успішно конкурує на світовому ринку.

ПАТ «Мотор Січ» є одним з провідних у світі підприємств із розробки, виробництва, ремонту та сервісного обслуговування авіаційних газотурбінних двигунів для літаків та вертольотів, а також промислових газотурбінних установок.

В області машинобудування слід виокремити завод СП «АвтоЗАЗ», яке є виробником легкових автомобілів, а також державне підприємство «Іскра» – науково-виробничий комплекс, що випускає оборонну продукцію. Запорізький абразивний комбінат – провідне підприємство країни з виробництва

інструмента на основі синтетичного корунду. ПАТ «Запорожтрансформатор» спеціалізується на виробництві унікальних силових трансформаторів за індивідуальними замовленнями і є найбільшим серед всіх країн СНД.

ПАТ «Запоріжжкран» є одним з найбільших кранобудівних підприємств (крани вантажопідйомністю від 5 до 1000 тонн). КП «Науково-виробничий комплекс «Іскра» є провідним розробником та виробником наземної радіолокаційної техніки оборонного комплексу України. Державне підприємство «Запорізький державний авіаційний ремонтний завод «МіГремонт» – спеціалізується на ремонті авіаційної техніки. ПрАТ «Запоріжжкокс» – одне з найбільших коксохімічних підприємств України. ПрАТ «Запоріжжвогнетрив» – одне з найбільших підприємств з виробництва вогнетривких виробів та матеріалів високої якості, а також єдине за видами та асортиментом продукції. ПАТ «ДТЕК «Дніпроенерго» – один з провідних виробників електроенергії та тепла в Україні, а також компанія-лідер серед п'яти теплових енергогенеруючих компаній країни. Дніпровська гідроелектростанція входить до складу найбільшої гідроенергуючої компанії України ПАТ «Укргідроенерго». ПАТ «Карлсберг Україна» – підприємство європейського рівня з виробництва пива та напоїв.

Хімічну промисловість в області представляють 8 підприємств, найбільший із них – ПО «Кремнійполімер» – провідний український виробник каучуків і пластиків на основі кремнійполімеру [64].

Для визначення експортних можливостей галузі слід враховувати також загальний стан ринку – його ємність, обсяг та структуру попиту, наявність зовнішньої системи збуту, міжнародних інститутів співробітництва, а також торгово-політичний стан зовнішнього середовища.

З початку 2021 року економічні показники Запорізької області зростали. Область посіла третє місце в країні за надходженнями від зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств.

В 2018 році спільно з Агенцією регіонального розвитку Запорізької області на базі ЗТПП було відкрито Центр підтримки експорту м. Запоріжжя.

Проект «Центр Підтримки Експорту» у м. Запоріжжі реалізований за фінансування Уряду Канади через Фонд підтримки ініціатив з демократичного врядування та розвитку проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС).

Проект ПРОМІС спрямований на зміцнення муніципального сектору в Україні, впровадження ефективного демократичного управління та прискорення економічного розвитку шляхом підвищення спроможності українських міст у сфері демократизації врядування та місцевого економічного розвитку; створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього бізнесу; підтримки процесу децентралізації та інтегрованого планування розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Пом'якшення торговельних обмежень з боку країн ЄС забезпечить Україні основу для розширення експортної діяльності та допоможе товаровиробникам компенсувати збитки від втрат на російському ринку в середньостроковій перспективі після сертифікації української продукції згідно до європейських стандартів.

З метою диверсифікації економіки міста свідомо підтримуються раніше нехарактерні для Запоріжжя галузі. Він спрямований на підтримку ІТ-сфери шляхом проведення масштабних заходів, створення умов для залучення міжнародних ІТ-компаній, відкриття таких навчальних центрів, як «Brain Academy» для підготовки професіоналів. Галузь, яка може створити до 170000 робочих місць у найближчому майбутньому в масштабах України.

Особливої уваги заслуговують зусилля місцевої влади щодо підтримки розвитку туристичної сфери. Цільові заходи за програмою «Розвитку туризму у місті Запоріжжі» дозволили здійснити інформаційне забезпечення галузі, створити систему показників, знаків, табличок, інформаційних стендів та інших засобів навігації по місту для забезпечення потреб туристів.

Велику частку в переробній промисловості Запорізької області займають металургія та машинобудування. Це ті галузі, які є основними наповнювачами

бюджету від промисловості. Ці галузі є основними роботодавцями. Також вони забезпечують більшу частину товарного експорту з Запорізької області. З одного боку це плюс, з іншого боку великий мінус, оскільки зовнішня торгівлю експорту товарів Запорізької області залежить від п'яти-шести підприємств, які знаходяться у галузях машинобудування та металургія. Падіння попиту на продукцію цих підприємств на зовнішніх ринках негативно відобразиться на економіці Запорізької області.

Машинобудування займає домінуючі позиції у структурі експорту Запорізької області. Основою експорту товарів машинобудування Запорізької області є підприємства таких міст: Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь, Токмак, Енергодар.

Машинобудівні підприємства Запорізької області є одними з лідерів національної економіки. Основою машинобудівного комплексу Запорізькою області є підприємства-гіганти, такі як: ПАО «ЗТР», АО «Мотор-Січ», ПАО «ЗАЗ», КП «НБК «Іскра», ВАТ «Перетворювач», ТОВ «Південний завод гідравлічних машин» тощо.

Побудуємо матрицю SWOT-аналізу машинобудування Запорізької області. Це дозволить визначити основні перспективи та проблеми розвитку машинобудування Запорізької області в умовах активних процесів євроінтеграції України (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Матриця SWOT-аналізу машинобудування Запорізької області

Сильні сторони машинобудування Запорізької області	Слабкі сторони машинобудування Запорізької області
1. Висока ефективність виробництва. 2. Висока частка витрат на персонал у кінцевому продукті. Сьогодні середня заробітна плата в Україні є однією з найнижчих в Європі, що створює додаткові експортні переваги для виробників продукції машинобудування Запорізької області. 3. Висока концентрація виробництва.	1. Однією з найбільших загроз для машинобудування Запорізької області є висока залежність від ринку Російської федерації, що в умовах війни, активно застосовує протекціоніські заходи, що негативно відбивається на доходах підприємств. 2. На сьогоднішній день, співробітництво Запорізької області із ЄС знаходиться на

Найбільшу експортну перевагу отримують ті підприємства, що концентруються в промислових регіоні, оскільки це допомагає їм економити на навчанні працівників, користуватись розвиненою транспортною інфраструктурою, тощо.	край низькому рівні, що зменшує доступ підприємств до передових технологій та сучасних методів організації виробництва.
Можливості машинобудування Запорізької області	Загрози машинобудування Запорізької області
1. Запорізька область характеризується одним з найбільших рівнів якості освіти в Україні, що створює значні можливості для провадження інновацій. 2. Галузь машинобудування Запорізької області має значні перспективи для розвитку. 3. Імплементация Угоди про Асоціацію та зниження торговельних бар'єрів створює значні можливості для збільшення обсягів експорту та доступу до ринків ЄС. Підприємства отримують можливість до участі у державних закупівлях країн ЄС на рівнях із національними виробниками.	1. Перехід на стандарти ЄС вимагатиме від підприємств значних фінансових ресурсів, що зможе себе виправдати лише за декілька років. 2. Імплементация Угоди про Асоціацію, відкриває не лише ринки ЄС для підприємств машинобудування Запорізької області, а й відкриває національний ринок для виробників ЄС, що призведе до закриття менш конкурентоздатних підприємств. 3. Існує імовірність, що низький рівень інноваційності, та стратегія низьких цін, у довгостроковому періоді знизить рівень конкурентоздатності підприємств машинобудування Запорізької області.

Отже, Запорізька область є одним з найбільш технологічно розвинених регіонів України зі значним науково-технічним потенціалом. Вона має великий експортний потенціал. На сьогоднішній день машинобудування Запорізької області переживає кризу. Останніми роками було втрачено майже 50% виробничих потужностей, а в 2022 році, в умовах воєнного стану, значно більше. Крім того, експорт продукції машинобудування характеризується значною залежністю від ринку Російської федерації, до якої експортувалась основна частина від загального обсягу експорту, а в 2022 році, в умовах війни, всі поставки товарів до Російської федерації припинились. У той же час стандарти ЄС створюють додаткові бар'єри для входу на ринок СНД і скорочують обсяги експорту в ці країни. Проте, незважаючи на кризу, у машинобудівників Запорізької області хороші перспективи на ринку Європейського Союзу.

Адміністративним центром Запорізької області є м. Запоріжжя, яке розташоване у північно-західній частині регіону, тобто близько половини території області знаходиться поза 100-кілометровою зоною його досяжності.

Водночас до переваг забезпечення інтегрованості регіону слід віднести відсутність значних перепон природного характеру та наявність виходу до Азовського моря.

Місто Запоріжжя є одним з найбільших адміністративних, індустріальних та культурних центрів півдня України. Четвертий за величиною індустріальний центр України з розвиненим машинобудуванням, чорною та кольоровою металургією, хімічною та будівельною промисловістю. Місто має річковий порт, міжнародний аеропорт і є важливим транзитним залізничним вузлом.

Місто Запоріжжя посідає важливе місце в регіональній системі розселення і виконує функції обласного, міжнародного і районного центрів, кожний з яких має свою зону міжселищного обслуговування.

Особливістю міста Запоріжжя є те, що в ньому зосереджено близько 65% продуктивних потужностей області і близько 43% населення області.

Місто Запоріжжя як суб'єкт соціально-економічних процесів, знаходиться в залежності від загальносвітових економічних тенденцій.

Порівняння показників міста Запоріжжя та Запорізької області наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Порівняння показників міста Запоріжжя та Запорізької області

Регіони	Площа, км ²	Площа у % до загальної площі країни	Наявне населення, осіб	У % до наявного населення країни	Щільність населення, осіб/км ²
м. Запоріжжя	331	0,0	750685	1,8	2267,9
Запорізька область	27180	4,5	1739488	4,1	64,0
Україна	603549	x	42584500	x	70,6

Місто Запоріжжя вважається промисловим, металургійним серцем України. В ньому виплавляється більше третини всієї сталі, виробленої в країні, більше 17,0% чавуну, а також виробляється 75,0% високовольтної апаратури та 20,0% металоконструкцій. Завдяки роботі металургійного

комплексу значною мірою наповнюються бюджети міста та країни. Запоріжжя є одним з небагатьох обласних центрів, який має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, що в свою чергу збільшує валютний запас регіону та держави.

Наприкінці 2014 року м. Запоріжжя приєдналося до «Магдебурзького протоколу» і бере участь у спільній роботі з іншими європейськими містами зі створення нового міжнародного стандарту сталого розвитку «Зелене місто».

У листопаді 2015 року м. Запоріжжя вступило до Асоціації «Енергоефективні міста України». Місто є сакральним центром України, колискою становлення української державності, демократичних традицій та народовладдя. Видатні пам'ятки, такі як острів Хортиця, ДніпроГЕС, проспект Соборний, є візитною карткою міста та надають йому неповторності.

Цінова кон'юнктура основних експортних позицій (сталь, чавун, прокат) і попит на продукцію машинобудування мають вирішальний вплив на промислове становище міста. Негативним фактором є перевага сировинної складової у виробництві та експорті продукції.

Місто Запоріжжя є одним з перших місць України за промисловим потенціалом. Продукція запорізьких підприємств користується попитом не тільки у країнах Європи, але й за її межами. Однак на структуру економіки міста істотно впливає трансформація глобальної економіки.

2.3 Основні проблеми експортної політики Запорізької області

Серед основних завдань управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної адміністрації є сприяння активізації зовнішньоекономічних зв'язків і виходу на зовнішній ринок підприємств, установ та організацій, розташованих на території області. Відповідно до покладених на нього завдань, управління розробляє проекти заходів та програми підвищення рівня ефективності зовнішньоекономічної діяльності, поліпшення структури експорту та імпорту товарів, сприяння розвитку експортного потенціалу області та інше [7].

Розвиток експортоорієнтованої діяльності регіону є фундаментом економічної стабільності країни.

Сучасна експортоорієнтована діяльність Запорізької області ускладнюється численними екзогенними та ендегенними чинниками об'єктивного та суб'єктивного характеру. Для активізації розвитку зовнішньоторговельної діяльності аграрної сфери та стимулювання більш повного використання експортного потенціалу Запорізької області важливо визначити основні деструктивні чинники, що їх стримують.

Негативну динаміку обсягів експорту Запорізької області значною мірою визначають складна макроекономічна ситуація та внутрішньополітичні й соціальні проблеми; падіння світових цін на сировину і дестабілізація виробництва в країні через військову агресію Російської Федерації. Тимчасова окупація території України зруйнувала політичні та економічні відносини між двома країнами. Зокрема негативний вплив на експортну політику Запорізької області спричинила заборона імпорту деяких сільськогосподарських товарів українського походження та обмеження транзитного руху вантажів через територію Росії до третіх країн: Казахстану та Киргизстану. Такі обмеження призвели до скорочення експортних поставок українських товарів не лише до країн Центральної Азії та Закавказзя, а й до інших країн Азії. Донині експортні втрати вітчизняної економіки лише частково компенсуються переорієнтацією на ринки інших країн.

Впродовж останніх років економіка України перебуває в умовах ринкової трансформації та одночасного утвердження державності і принципів демократії. Тому в Україні недостатньо розвинені та функціонують інститути, що є базисом конкурентоспроможності розвинених країн, серед яких європейські країни, США, Японія тощо. Водночас на економічний розвиток регіонів негативно впливають тінізація економіки, високий рівень корупції, неефективна робота державних інституцій, а також несприятливе інвестиційне та бізнес-середовище. Це зумовлено внутрішньою розбалансованістю та

дезінтегрованістю зовнішньоекономічних пріоритетів у стратегічному векторі економіки України.

Варто вказати і на складне політичне та економічне становище Запорізької області, викликане геополітичною ситуацією; погіршенням кон'юнктури зовнішніх ринків, які стали традиційними для вітчизняних експортних товарів і послуг; бездіяльністю влади щодо розробки та впровадження стратегії перспективного розвитку конкурентоспроможного експортоорієнтованого національного виробництва.

На експортну політику Запорізької області негативно впливають фактори інституційного середовища та недосконала валютна і промислова політика. Це призводить до необґрунтованого росту обсягів експорту через девальвацію валюти, а не нарощування виробництва продукції із високою доданою вартістю. Нинішня структура експорту, в якій переважають сировина, напівфабрикати і продукція з незначною доданою вартістю, свідчать про низьку продуктивність та неконкурентоспроможність України на світовому ринку. Скорочення обсягів експортної діяльності в останні роки було викликано також низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товарів і послуг та непрозорістю системи стимулювання експортних галузей. Через велике технологічне відставання від розвинених країн і відсутнє достатнє ресурсне забезпечення конкурентні переваги України останніми роками забезпечували дешева робоча сила та девальвація гривні.

Ускладнює розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери відсутність єдиної цілісної мережі інституцій для підтримки міжнародної торгівлі. Такі інституції повинні надавати широкий спектр різноманітних послуг і засобів підтримки експортерів та оперативно реагувати на їх потреби (консультаційні послуги, міжнародна логістика та експедирування вантажів, митне оформлення, тестування та сертифікація аграрної продукції, фінансування і страхування експортних операцій).

Соціально-економічний комплекс Запорізької області відіграє важливу роль в економічному та соціальному впливі держави та має великий вплив на міжнародний поділ праці.

Соціально-економічний розвиток Запорізької області має такі проблеми:

- значні рівні техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та загострення екологічних проблем;

- область відноситься до найбільш технологічно насичених областей України, оскільки тут зосереджені найбільш екологічно небезпечні виробництва;

- висока ресурс- та енергоємність виробництва та значний знос основних засобів;

- у промисловому комплексі на цій території домінують галузі, які виробляють продукцію проміжного споживання. Ці галузі є дуже енерго- і матеріаломісткими та менш ефективними для забезпечення валової доданої вартості. Це зменшує конкурентоспроможність підприємств області на світових ринках. Найбільший знос основних засобів – у промисловості, на транспорті, в житлово-комунальному господарстві, закладах охорони здоров'я;

- низька інноваційна активність, слабке впровадження нових технологій та зниження інвестиційної активності у виробництві матеріалів і розвитку бізнесу;

- недостатньо розвинена мережа збуту, інфраструктура переробки та зберігання сільськогосподарської продукції;

- незначний рівень диверсифікації експортної орієнтації підприємств області;

- проблема утилізації промислових та твердих побутових відходів. Область не має свого заводу з переробки ТПВ, полігони ТПВ здебільш не відповідають екологічним нормам, подрібненість АТУ та слабкі сільради не сприяють організації системи збору та утилізації ТПВ;

- недостатня реалізація наявного рекреаційного та історико-

культурного потенціалу області, низький рівень якості курортно-туристичних послуг.

У зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області обсяг експорту товарів зазвичай переважає над імпортом.

Взагалі, коли мова йде про високотехнологічні товари, то експортна діяльність є корисною для держави. Коли основою експорту є ресурси та товари з низькою доданою вартістю, це свідчить про обмеженість економіки країни та призводить до великих втрат в довгостроковій перспективі.

На відновлення економічної активності в Запорізькій області позитивно впливають нові експортні замовлення та активізація внутрішнього й зовнішнього попиту.

З початку 2021 року економічні показники Запорізької області зростали. Запорізька область посіла третє місце в країні за надходженнями від зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств. Велику частку в переробній промисловості Запорізької області займає металургія та машинобудування. Це ті галузі, які є основними наповнювачами бюджету від промисловості, галузі, які є основними роботодавцями. Вони забезпечують більшу частину товарного експорту з Запорізької області. З одного боку це плюс, з іншого – великий мінус, оскільки, якщо взяти до уваги зовнішню торгівлю експорту товарів, то Запорізька область критично залежить від п'яти-шести підприємств, які знаходяться у двох галузях (машинобудування та металургія). Як тільки на зовнішніх ринках починають менше купувати їхньої продукції, це відразу негативно відображається на економіці Запорізької області.

З початком війни 24 лютого 2022 року економіка Запорізької області переживає не найкращі часи. Втім деякі сфери економіки продовжують працювати майже на довоєнному рівні.

У січні-липні 2022 року експорт товарів становив 2323,8 млн. дол. США, або 87,3%, порівняно із січнем-липнем 2021 року, імпорту – 1019,9 млн. дол., або 98,1%. Найбільше знизився експорт продуктів харчування (на 53,5%),

мінеральних продуктів (80,6%), засобів наземного транспорту, літальних апаратів та плавзасобів (66,2%). Спад у машинобудуванні склав 34,8%. У той же час виручка від експорту недорогоцінних металів та виробів з них виросла на 7,2%. Експорт приладів та апаратів оптичних, фотографічних збільшився на 74,6% [7].

Україна робить ставку на збільшення обсягів експорту завдяки торгівлі з країнами Тихоокеанського регіону.

Особливістю сучасного розвитку вітчизняних експортоорієнтованих галузей є їх сировинний характер та досить високий рівень залежності від кон'юнктурних коливань на світових ринках. Україна продовжує експортувати на міжнародні ринки товари сировинної групи (зерно, металопродукцію), які є найбільш підвладні впливу зміни цінової кон'юнктури на світових ринках. Проте виробничі потужності та потенціал вітчизняних підприємств дозволяють виробляти продукцію, аналогічну тій, що становить значну частку в структурі імпорту товарів. Відсутність чіткої політики, спрямованої на підтримку виробництва таких товарів, робить українську економіку вразливою та залежною від кон'юнктури на основних світових товарних ринках.

Основними проблемами експортної політики Запорізької області є наступні:

- високий рівень бюрократизації;
- неефективний чи непрозорий механізм відшкодування ПДВ;
- велика кількість дозвільних документів;
- непередбачуваний характер торговельної політики України.

Зовнішньоекономічна діяльність Запорізької області має незначні проблеми для вирішення, такі, як:

- недостатній розвиток систем сертифікації та контролю якості експортної продукції при зростанні на світових ринках вимог не тільки до науково-технічних параметрів, а і до споживчих та екологічних

характеристик, що примушує вітчизняних експортерів збувати свою продукцію за зниженими, а то і демпінговими цінами;

- відсутність досвіду та спеціальних знань щодо виходу на світові ринки у більшості підприємств, низький рівень маркетингової діяльності; розрив

- традиційних виробничих та коопераційних зв'язків з підприємствами країн СНД та з Східної Європи;

- низький рівень співробітництва з країнами, що розвиваються та з країнами ЄС;

- недостатнє інвестування експортоорієнтованих проектів за рахунок внутрішніх ресурсів та обмежені можливості використання з цією метою іноземних інвестицій і кредитів внаслідок низького міжнародного рейтингу надійності України;

- велика залежність від Російської Федерації та імпорту її енергоносіїв, проміжної продукції, машин та устаткування;

- невиправдане ввезення багатьох споживчих товарів.

Для вирішення цих проблем та збільшення експортно-імпортного потенціалу області необхідні залучення в економіку області іноземних інвестицій. Пріоритетними напрямками в сфері інвестування в Запорізьку область є такі галузі промисловості, як машинобудування, харчова промисловість, чорна металургія, радіоелектроніка та інші високотехнологічні галузі, а також сільське господарство.

Для покращення експортного потенціалу регіону також можна запропонувати:

- постійне налагоджувати контакти з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями;

- здійснювати заходів з поглиблення діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування області щодо практичної реалізації Програми європейської і євроатлантичної інтеграції України;

- налагоджувати міжнародне співробітництво регіонів та

територіальних громад області з зарубіжними країнами в рамках міжрегіонального, транскордонного та прикордонного співробітництва у сфері зовнішньої торгівлі, гуманітарних питань, соціальної політики;

– сприяти активізації зовнішньоекономічних зв'язків підприємств, установ і організацій, розташованих на території області [7].

Отже, Запорізька область має великий потенціал у зовнішньоекономічній діяльності та має сприятливий економічний клімат для приваблення інвестицій. Запорізька область є чітко означеним експортоорієнтованим регіоном, в якій обсяги експорту більш ніж в 2 рази перевищує обсяги імпортованих закупівель.

Стратегічними пріоритетами розвитку Запорізької області є такі галузі промисловості, як: машинобудування, харчова промисловість, чорна металургія, радіоелектроніка та інші високотехнологічні галузі, а також сільське господарство.

Запорізька область має перспективи розвитку експортно-імпортного потенціалу регіону та країни в цілому, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, формуванню раціональної структури експорту і імпорту, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, забезпеченню економічної безпеки України.

Висновки до розділу 2

Провівши оцінку рівня розвитку експортного потенціалу Запорізької області, в даному розділі роботи було з'ясовано, що обсяги експорту товарів у Запорізькій області в 2021 році значно перевищили обсяги експорту в 2019 році.

Основними партнерами Запорізької області щодо експорту є такі країни: Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Туреччина, Німеччина, Греція, Китай та ін.

Було з'ясовано, що в структурі експорту товарів в Запорізькій області основу склали недорогочінні метали та вироби з них, машини, обладнання та

механізми, електротехнічне обладнання, мінеральні продукти, продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження.

Нові експортні замовлення та активізація внутрішнього й зовнішнього попиту позитивно впливають на відновлення економічної активності в Запорізькій області.

В даному розділі роботи було з'ясовано, що соціально-економічний розвиток Запорізької області має такі проблеми: значні рівні техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та загострення екологічних проблем; область відноситься до найбільш технологічно насичених областей України, оскільки тут зосереджені найбільш екологічно небезпечні виробництва; висока ресурсо- та енергоємність виробництва та значний знос основних засобів; у промисловому комплексі на цій території домінують галузі, які виробляють продукцію проміжного споживання; низька інноваційна активність, слабе впровадження нових технологій та зниження інвестиційної активності у виробництві матеріалів і розвитку бізнесу; недостатньо розвинена мережа збуту, інфраструктура переробки та зберігання сільськогосподарської продукції; незначний рівень диверсифікації експортної орієнтації підприємств області; проблема утилізації промислових та твердих побутових відходів; недостатня реалізація наявного рекреаційного та історико-культурного потенціалу області, низький рівень якості курортно-туристичних послуг.

У перспективі Запорізька область повинна зберегти статус високоіндустріалізованої, спеціалізованої на інноваційному машинобудуванні, сучасній харчовій промисловості, електроенергетиці тощо.

Для розширення ринків збуту продукції підприємств Запорізької області, а також для збільшення кола іноземних партнерів, налагодження нових ділових контактів для збільшення обсягів експорту проводяться бізнес-місії, виставкові заходи, презентації економічного та інвестиційного потенціалу серед потенційних партнерів за кордоном та під час зустрічей керівництва

області з офіційними та бізнес делегаціями іноземних країн.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Удосконалення стратегії розвитку експортного потенціалу регіону

Управління експортним потенціалом регіону потребує узгоджених дій різних органів влади. Тому забезпечення взаємодії влади та бізнесу можливе за погодженням повноважень та відповідальності між різними державними органами та структурами на державному, регіональному, місцевому рівнях. Взаємодія різних державних структур торкається питання розвитку зовнішньоекономічної інфраструктури, координації інвестиційних програм, створення державних, міжрегіональних, регіональних органів, що сприяють розвитку конкурентоспроможності регіонів тощо. Для вирішення питань управління експортним потенціалом в регіонах доцільно створювати організації, що координують ці процеси з урахуванням різноманітності напрямів та форм взаємодії.

Для подальшого розвитку та реалізації експортного потенціалу України можна запропонувати створювати на територіальному рівні центрів розвитку експортного потенціалу територій, які надаватимуть комплексну підтримку з питань експортної діяльності вітчизняним товаровиробникам. Одним із важливих факторів ефективного розподілу повноважень є контроль. Провідною проблемою має бути не проблема розподілу правочинів як така, а проблема того, як суспільство може контролювати владу на всіх рівнях: район, місто, область та ін.

В процесі взаємодії влади та бізнесу має контролюватись як влада, так і бізнес. Забезпечення якості взаємодії влади та бізнесу в регіоні вимагає:

- громадського контролю з боку територіальних громад угод влади та бізнесу;
- організації системи внутрішнього контролю у системі державного управління;
- формування соціальної відповідальності бізнесу.

Важливим аспектом взаємодії є формалізація домовленостей та доступність інформації про них. Це полегшує завдання контролю з боку громадськості, а також знижує рівень невизначеності взаємодії.

Розвиток експортного потенціалу передбачає не лише розширення зовнішньоторговельної діяльності, а й розвиток інвестиційних процесів. Питання взаємодії з вітчизняними та закордонними інвесторами повинні суворо контролюватись як на етапі узгодження проектів, так й при виконанні інвестиційних зобов'язань.

Ми вважаємо, що підприємствам із Запорізької області вигідно використовувати недорогі стратегії при виході на зовнішні ринки. Низькі ціни тоді стають основною перевагою машинобудівних підприємств Запорізької області. Враховуючи, що в Україні одна з найнижчих середніх зарплат у Європі, це створює додаткові перспективи для Запорізької області.

Запорізька область має високий рівень освіти та підготовки науковців. Проте машинобудівні підприємства Запорізької області не повністю розкрили свій науковий потенціал, лише 1,7% підприємств Запорізької області використовують інноваційну продукцію. Тому, на нашу думку, доцільно привернути увагу підприємців до потенційних можливостей підвищення рівня інноваційності та підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Основою формування стратегії розвитку експортного потенціалу Запорізької області повинні стати:

- геостратегічне положення;

- вигідне транспортно-географічне положення;
- унікальні природні ресурси;
- високотехнологічний промисловий потенціал;
- багатогалузевий енергетичний, машинобудівний, металургійний комплекси.

Наряду з відображенням чинників формування експортної стратегії Запорізької області слід приділити увагу спеціальним заходам розвитку експортного виробництва та розширення експорту, а саме:

- підтримці торгово-політичними заходами;
- стимулюванню експортного виробництва у вигляді податкових пільг, пільгових кредитів, представлення грантів, підтримці інфраструктури експорту, стимулюванню прямих іноземних інвестицій, субсидуванню науково-дослідницьких робіт, створенню особливих економічних зон;
- прямій підтримці експорту – експортному кредитуванню, страхуванню торгівлі та інвестицій від економічних та політичних ризиків, податковим і митним пільгам, інформаційно-консультаційному сприянню, сприянню виставково-ярмаркової діяльності національних виробників за кордоном.

Для ефективної реалізації експортного потенціалу регіону необхідно, перш за все, визначити напрямки розробки його експортної стратегії. Представляється доцільним виділити окремі та загальну експортні стратегії регіону. Загальна експортна стратегія регіону об'єднує в собі усі окремі експортні стратегії.

Діяльність на зовнішніх ринках характеризується більш високими ризиками порівняно з внутрішніми ринками через відмінності зовнішніх соціально-культурних, економічних, політичних і правових чинників. Зростання рівня конкуренції, підвищення вимог до якісних характеристик продукції та витрат, пов'язаних із проведенням міжнародних маркетингових досліджень та регіональних експортних стратегій. У зв'язку з цим при

розробці регіональної експортної стратегії слід оцінювати ступінь суттєвого впливу того чи іншого зовнішнього чинника.

Розглядаючи вплив різноманітних факторів на розробку та вибір регіональних експортних стратегій, необхідно помітити, що практично кожен фахівець у сфері стратегічного менеджменту пропонує власний набір факторів зовнішнього середовища. Підходи до класифікації зовнішніх факторів, що впливають як на регіон в цілому, так і на його діяльність, можна умовно поділити на два види. Фактори зовнішнього середовища, що впливають на мікро- та макрорівні. Тому ми розрізняємо мікросередовище і макросередовище дії.

Отже, доцільно виділити в зовнішньому оточенні регіону середовище прямої і непрямой дії (рис. 3.1).

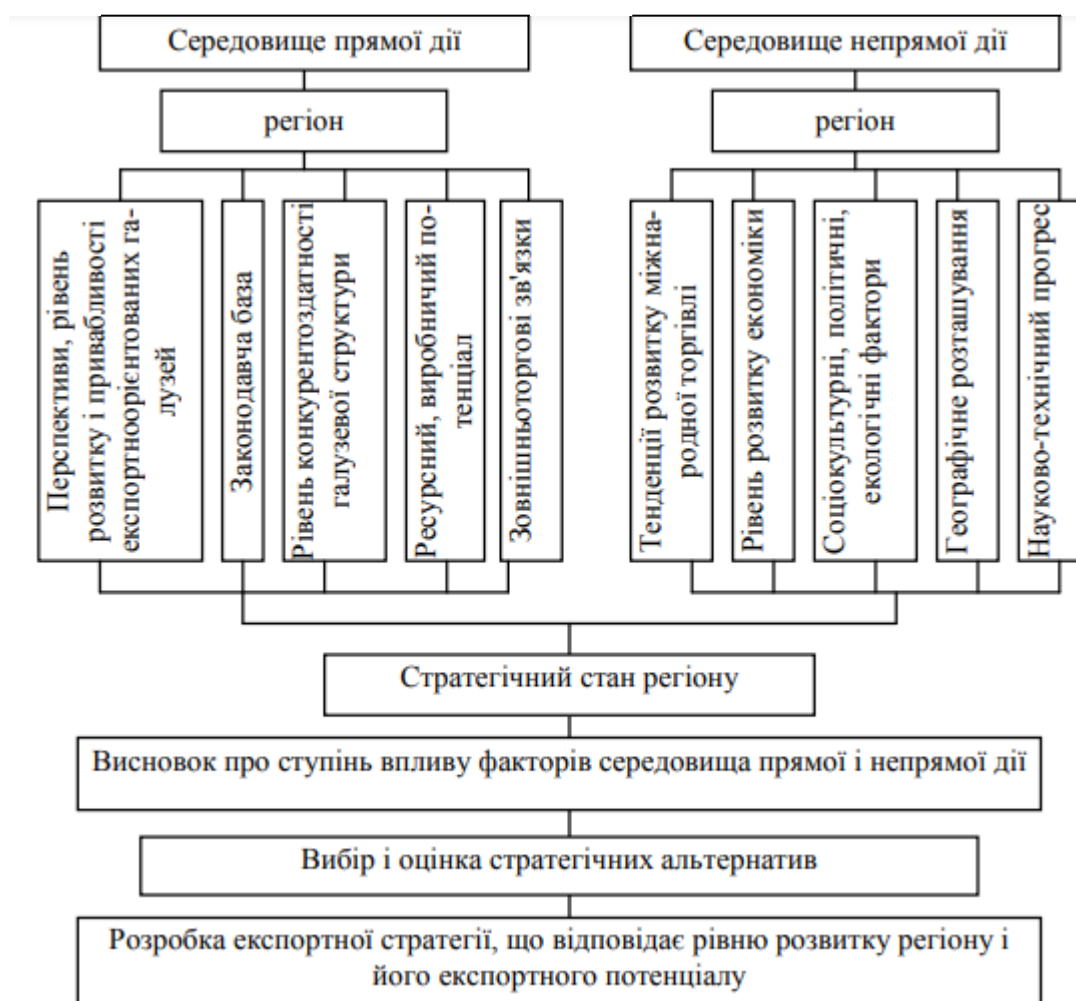

Рис. 3.1 Фактори впливу на вибір стратегії розвитку експортного потенціалу регіону

Середовище прямої дії безпосередньо впливає на рішення регіональної експортної стратегії, визначаючи представлені фактори. Тобто рівень реалізації експортного потенціалу регіону, загалом кількість експортоорієнтованих виробництв та рівень експорту. Конкурентоспроможність структури експортної галузі, регіональної законодавчої бази, торговельно-економічних відносин, регіонального виробничо-ресурсного потенціалу. Опосередковане поведінкове середовище опосередковано впливає на рішення щодо регіональних експортних стратегій через реалізацію таких факторів: рівень регіонального соціально-економічного розвитку, тенденції міжнародної торгівлі та її розвитку, соціально-культурні, політичні та екологічні фактори, науково-технічний прогрес, географічне положення регіону [60, с. 20].

Під впливом виявлених факторів доцільно сформулювати експортну стратегію регіону з урахуванням рівня його розвитку на основі аналізу його впливу.

На формування стратегії розвитку експортного потенціалу регіону впливають фактори мікро- та макросередовища основних економічних партнерів під час здійснення торговельної діяльності як з країнами-експортерами, так і з країнами-експортерами. країна-імпортер. Застосовуючи наведені вище фактори, можна визначити рівень впливу прямих і непрямих факторів зовнішнього середовища на формування експортної стратегії регіону.

Отже, при розробці стратегії розвитку експортного потенціалу регіону слід враховувати чотирьохрівневу модель впливу зовнішніх факторів, яка є логічним узагальненням наведених факторів, що впливають на вибір експортної стратегії регіону (рис. 3.2).

Наведена модель може бути використана для виявлення ключових факторів у розробці експортної стратегії регіону.

Факторами макросередовища в країні експортера є: економічні, політичні та правові фактори, НТП.

Рис. 3.2 Чотирьохрівнева модель впливу факторів на стратегію розвитку експортного потенціалу регіону

У країні імпортера на стратегію розвитку експортного потенціалу регіону впливають:

- на мікрорівні – рівень конкуренції, великі партнери-покупці;
- на макрорівні – правові, економічні, політичні, соціокультурні, екологічні фактори, НТП [54, с. 39].

Метою стратегії розвитку експортного потенціалу регіону є формування перспективних напрямів зовнішньоекономічної діяльності регіону для забезпечення збільшення експорту, сприяння ефективному, стійкому функціонуванню господарюючих суб'єктів, а також зростанню бази їх оподаткування, вирішення соціально-економічних завдань, підвищення рівня

життя населення регіону, підтримка діючих експортерів, стимулювання великих конкурентоздатних підприємств до розширення обсягів експортної діяльності. Стратегії розвитку експортного потенціалу регіону мають бути спрямовані на підвищення рівня експортного потенціалу регіону та створення експортноорієнтованих та імпортозаміщуючих виробництв, вирішення завдань соціально-економічного розвитку регіону.

В процесі прогнозування демонструються зміни територіальної спеціалізації залежно від обраного напрямку. При цьому напрями вибираються таким чином, щоб обміни між регіонами могли забезпечити максимальну комерційну ефективність економіки та вирішити соціальні проблеми.

Обґрунтування стратегії розвитку експортного потенціалу регіону передбачає використання показників, які дозволяють оцінити експортний потенціал регіону, визначити шляхи розвитку на перспективу та вибрати методи регулювання і стимулювання експорту. Вони здатні задіяти мотиваційний механізм та привести до підвищення експортного потенціалу регіону і, відповідно, збільшити прибуткову частину бюджету.

Стратегія розвитку експортного потенціалу регіону повинна складатись з наступних елементів:

- формулювання експортних стратегій розвитку провідних підприємств-експортерів регіону (стратегічних економічних суб'єктів – СЕС);
- аналіз і оцінка реалізації експортного потенціалу регіону;
- розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності адміністрації регіону в питанні експортної політики;
- аналіз існуючого стану та розробка рекомендацій з вдосконалення бізнес – клімату регіону в аспекті експортної діяльності;
- створення передумов для зростання експортної діяльності через ініціацію реальних і цілеспрямованих змін в СЕС регіону – ключових експортерах.

Цей підхід має наступні переваги:

- розробка не декларативного документу, а стратегії, наповненої реальним змістом;
- збалансованість і реалістичність експортної регіональної стратегії за допомогою обліку результатів стратегічного планування регіональних експортних СЕС;
- створення ключових індикаторів, які дозволять здійснювати моніторинг процесу реалізації експортної стратегії;
- використання досконаліших методів аналізу бізнес-клімату і розробки рекомендацій з його вдосконалення, кластерів, що базуються на економічній теорії;
- проведення змін, спрямованих на підвищення ефективності експортної діяльності, а, отже, підвищення вірогідності успіху реалізації експортної стратегії.

Отже, стратегія розвитку експортного потенціалу регіону включає піраміду з чотирьох базових елементів: конкурентоздатні стратегічні економічні суб'єкти (ключові підприємства регіону – експортери – СЕС), експортний потенціал регіону та рівень його розвитку, привабливий бізнес-клімат відносно експортної діяльності, ефективна адміністрація, що забезпечує конкурентоспроможність регіону і зростання добробуту населення. Дана піраміда базується на регіональних ресурсах [58, с. 241].

На цій підставі у процесі формування стратегії розвитку експортного потенціалу регіону аналізуються стратегічні розриви в чотирьох галузях: стратегічні економічні суб'єкти-експортери (ключові підприємства регіону), стан бізнес-клімату в аспекті експорту і ефективність діяльності адміністрації відносно експортної політики, ефективність експортної діяльності.

На рис. 3.3 представлено піраміду складових елементів стратегії розвитку експортного потенціалу регіону.

Кожен регіон України має у своєму складі підприємства, які можуть бути віднесені до стратегічних економічних суб'єктів-експортерів (СЕС).

Відбір даних підприємств повинен базуватися на основі критеріїв, які взагалі характеризують рівень реалізації експортного потенціалу [15, с. 70].

Рис. 3.3 Піраміда складових елементів стратегії розвитку експортного потенціалу регіону

При проведенні аналізу стратегії розвитку експортного потенціалу регіону необхідно оцінити поточний стан експортного бізнес-середовища. На основі аналізу експортного бізнес-середовища регіону визначається бачення майбутнього бізнес-середовища та надаються рекомендації щодо його покращення.

Підвищення ефективності місцевої адміністрації включає завдання, головними з яких є створення системи наскрізних та збалансованих показників ефективності діяльності конкретних чиновників адміністрації (персональних критеріїв успіху), яка повинна бути скоординована з

формуванням експортної стратегії регіону. У процесі реалізації стратегії розвитку експортного потенціалу регіону змінюється стратегічне позиціонування регіону щодо ступеня підвищення його конкурентоспроможності. Розроблені показники ефективності використовуються для моніторингу та оцінки ефективності внесених змін.

Це значною мірою залежить від того, як розробити унікальну стратегію розвитку експортного потенціалу регіону. У зв'язку з цим важливо звернути увагу на різні підходи до формування регіональних експортних стратегій.

- побудова стратегії на основі передбачення, що визначає розгляд перспективного руху реального стану експортного розвитку регіону до майбутнього, бажаного стану, місії регіону на зовнішньому ринку;

- побудова стратегії шляхом рішення існуючих проблем, що передбачає чітке формулювання і пропозицію відповідних шляхів вирішення стратегічних проблем регіону в галузі експортного розвитку;

- побудова унікальної стратегії на основі моделювання, тобто стратегії максимально ефективною для конкретного регіону і ступеня розвитку його експортного потенціалу, що ґрунтується на ретельному аналізі усіх зовнішніх і внутрішніх чинників впливу;

- побудова стратегії зумовленості напряду, що виходить з гіпотези про зумовленість напряду і характеру змін зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають прямим або непрямым чином на реалізацію експортного потенціалу регіону;

- побудова комбінованої стратегії, яка поєднує в собі перший і другий підходи;

- побудова стратегії вибору позиції, побудова стратегії розглядається як аналітичний процес вибору максимально виграшної позиції та дій регіону з точки зору експортних можливостей на зовнішньому ринку;

- побудова стратегії досконального пізнання, тобто побудова стратегії на основі глибокого вивчення і пізнання суті динамічних процесів, що

відбуваються в регіоні і в зовнішньому середовищі і які впливають на реалізацію експортного потенціалу регіону.

Навіть у розвинених регіонах можуть виникнути стратегічні проблеми у галузі експортного розвитку, що мають макроекономічне значення. Такі цілі виносяться більш високий рівень цілеспрямованості. В такому випадку доречно застосувати SWOT-аналіз, коли при виборі цілей спираються на сильні сторони експортного потенціалу регіону, долаються його слабкі сторони, визначаються можливості використання факторів зовнішнього середовища, враховуються та запобігаються погрози [15, с. 69].

До стратегічної цілеспрямованості можливо пристосування семи основних підходів. Таким чином, можна деталізувати перші чотири вищеназвані підходи:

- 1) на основі SWOT-аналізу;
- 2) на основі конкурентного позиціонування регіону в зовнішньому середовищі;
- 3) на основі заперечення кризи;
- 4) на основі гонки за регіоном-лідером

Наступні три підходи доцільно віднести до описових, тобто майбутнє і, відповідно, стратегію можна спланувати, змодельовати або розрахувати. Завершальний підхід слід віднести до описового, такого, що ґрунтується на вивченні об'єкта і наступного осмислення побаченого. Таким чином, будь-який із стратегічних підходів може виявитися ефективним при відповідних обставинах.

Стратегічний підхід повинен динамічно мінятися, реагуючи на зміни в зовнішньому середовищі.

Таким чином, розробка та прийняття стратегії експортної безпеки сприяє підвищенню рівня контролю за ситуацією у сфері зовнішньоекономічної діяльності та дозволяє своєчасно попереджати та локалізувати загрози розвитку народногосподарського комплексу. Результат взаємодії з глобальною економікою. Це означає оптимізацію структури

регіональної економіки, перехід на інтенсивний і наукомісткий шлях розвитку шляхом впровадження існуючих стимулів і нових високотехнологічних і наукомістких виробництв.

Перспективні аспекти реалізації експортного потенціалу Запорізької області наведені на рис. 3.4.

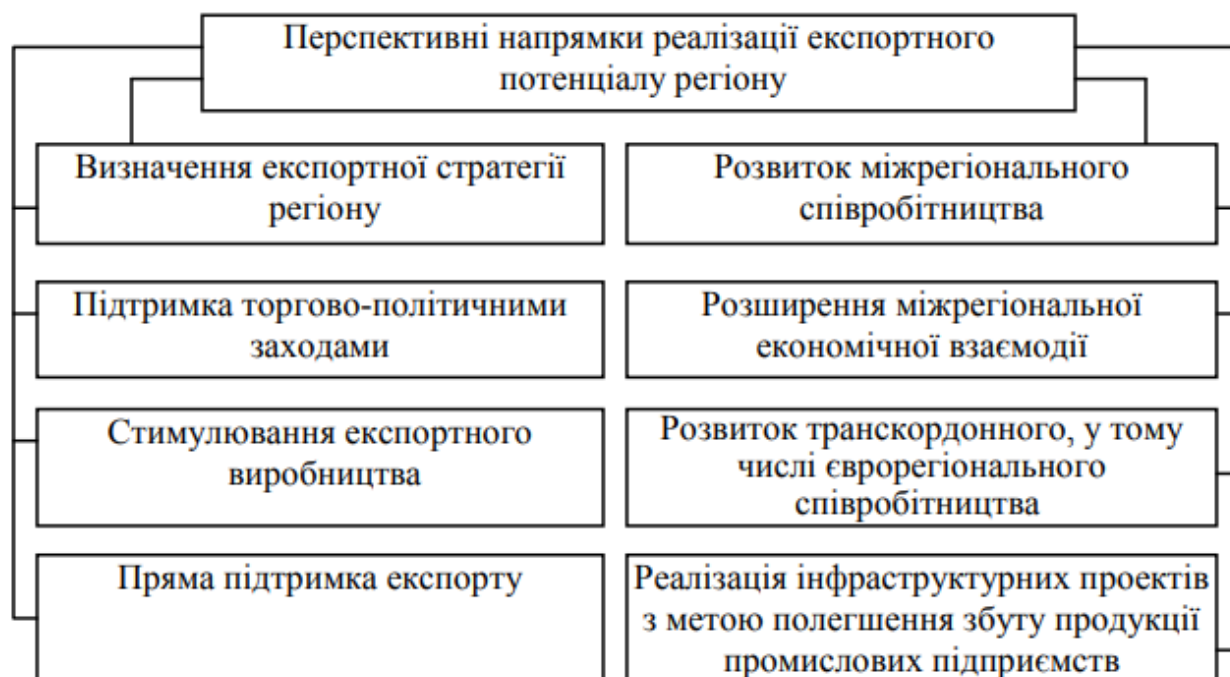

Рис. 3.4 Перспективні напрямки реалізації експортного потенціалу Запорізької області

Отже, стратегічне планування експортної діяльності регіону має стати одним із ключових напрямків реалізації експортного потенціалу регіону, а стратегічні цілі та завдання щодо його реальної реалізації мають бути переведені на оперативні у вищі та тактичні.

3.2 Розробка стратегічного плану розвитку експорту регіону

Стратегічне планування дає змогу спланувати процес адаптації з перспективою на завтрашній день, щоб прийняті управлінські рішення завжди були скоординованими, а їх виконання – контрольованим. Ефективність

стратегічного плану вимагає не лише глибокого розуміння майбутнього стану регіону, а й чіткого бачення можливих перспектив.

Стратегічне планування є найважливішим напрямком планування діяльності не лише організації, а й регіону в цілому та визначає зміст основних функцій управління. Суть стратегічного планування полягає у висвітленні важливих змін у всьому комплексі, бажаних і можливих майбутніх позицій організацій, регіонів чи територіальних громад.

Метою реалізації стратегії розвитку є зміцнення єдиного економічного простору, політичної цілісності та безпеки регіону, його гармонійному функціонуванні на основі оптимальної спеціалізації в світогосподарському поділі праці, використанні ресурсного потенціалу і конкурентних переваг.

Формуючи стратегію у сфері експортної діяльності регіону, варто враховувати ситуацію та тенденції на світових ринках продовольства, оскільки наслідком науково-технічного прогресу став активний розвиток і розповсюдження інноваційних технологій не лише у сфері сільськогосподарського виробництва, але і виробництві продовольств.

На рис. 3.5 схематично представлено існуючі підходи до формування стратегії розвитку експортного потенціалу регіону.

Стратегію досконалого розвитку можна назвати перспективною стратегією. Застосування названої стратегії може з успіхом реалізуватися у напрямі підвищення експортного потенціалу регіонів-лідерів, оскільки усеосяжне пізнання тих або інших нюансів експортної діяльності регіону дає реальні можливості для виявлення помилок і негативних явищ у розвитку, і, у свою чергу, має на увазі дослідження шляхів для їх вирішення.

Стратегію передбачення доцільно використовувати при характеристиці експортної активності регіонів-челенджерів, а стратегію рішення проблем – для регіонів-аутсайдерів. Стратегію унікального регіону можна застосувати під кожний з елементів класифікації регіонів залежно від структури регіональних економічних комплексів як для сировинних регіонів, аграрних, деревообробних, так і індустріальних, оскільки основними чинниками для

віднесення до того або іншого елемента класифікації являється унікальність географічного розташування і, у свою чергу, експортна спеціалізація регіону [30, с. 105].

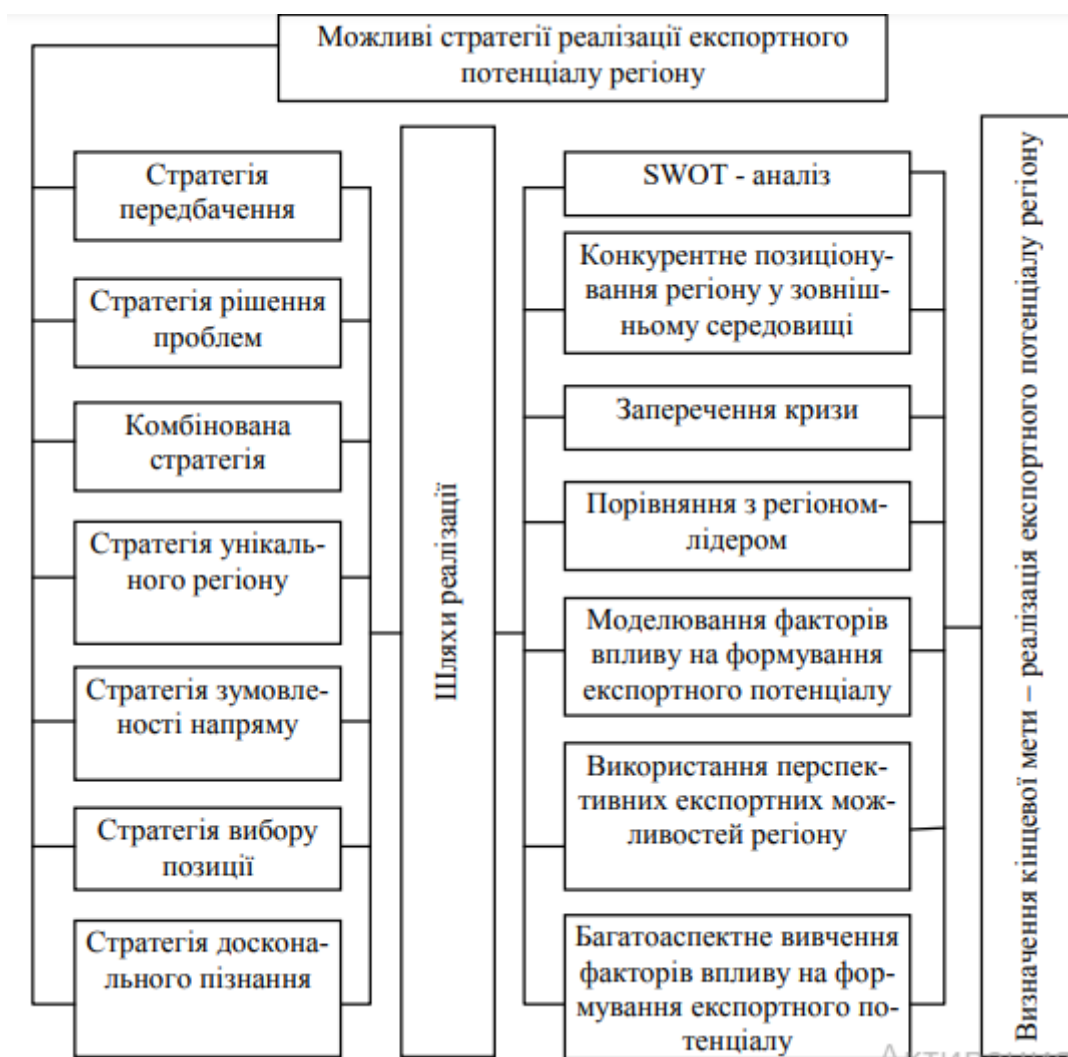

Рис. 3.5 Підходи до формування стратегії реалізації експортного потенціалу регіону

Звертаючись до класифікації регіонів за ступенем експортної орієнтованості, необхідно звернути увагу на наступні стратегії. Для регіонів з високим ступенем експортної орієнтованості, до якого належить Запорізька область, доцільно пристосувати стратегію вибору позиції, формуючи і характеризуючи, таким чином, експортні можливості регіону на зовнішньому ринку.

Загальна експортна стратегія регіону обумовлена наявністю наступних видів середньострокової стратегії:

- пошуку, розробки та освоєння нових сегментів зовнішнього споживчого ринку;
- підтримки та максимального використання наявного потенціалу виробничих потужностей;
- збільшення обсягу експортних поставок;
- технологічного переозброєння діючих підприємств в галузевому розрізі, спрямованого на збільшення виробництва високотехнологічної продукції;
- забезпечення економічної експортної безпеки регіону;
- створення ресурсозберігаючих технологій;
- комплексного розвитку виробничого апарату на рівні експортноорієнтованих галузей.

Схематично варіанти експортних середньострокових стратегій регіону представлено на рис. 3.6.

Дуже цікавою є середньострокова стратегія, спрямована на підвищення якості матеріально-технологічної бази великих промислових експортних компаній та структурну трансформацію експортного сектору регіону, спрямовану на підвищення експортного потенціалу регіону.

Стратегія створення ресурсозберігаючих технологій виходить з інвестування грошових коштів на створення і застосування технологій ефективного використання сировини, матеріалів, палива й енергії. Вона складається з процесу виробництва та споживання, що припускає зміну характеру потреб в ході інформаційної революції. Цей вид стратегії, забезпечуючи прямий економічний ефект, побічно сприяє істотному оздоровленню довкілля.

Що стосується середньострокових експортних стратегій регіонального розвитку, то зупинимося на стратегіях забезпечення економічної експортної безпеки регіону. Для досягнення дієвої стратегії зовнішньоекономічної

безпеки необхідно вдосконалювати механізми регулювання зовнішньоекономічних відносин, виходячи з необхідності підвищення ефективності заходів протидії зовнішнім загрозам. Водночас зрозуміло, що походження всіх цих загроз лежить не через кордони, а всередині української економіки.

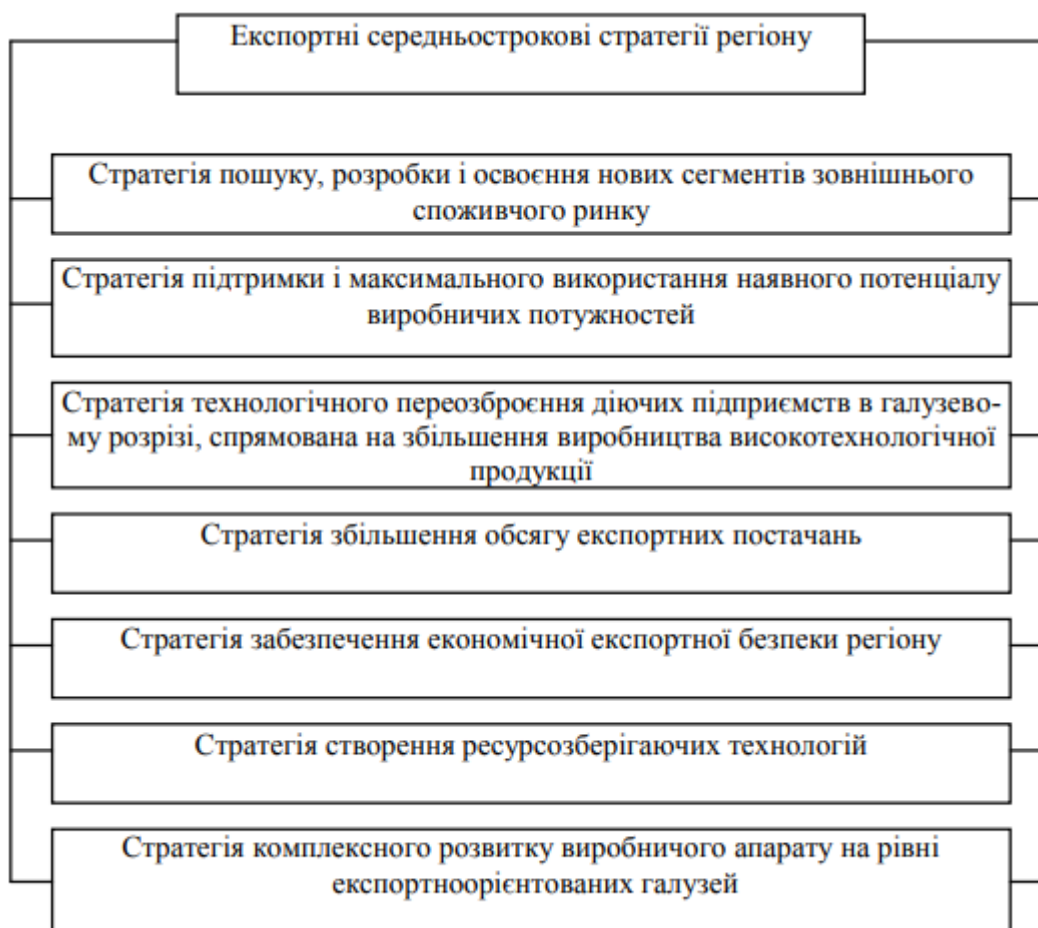
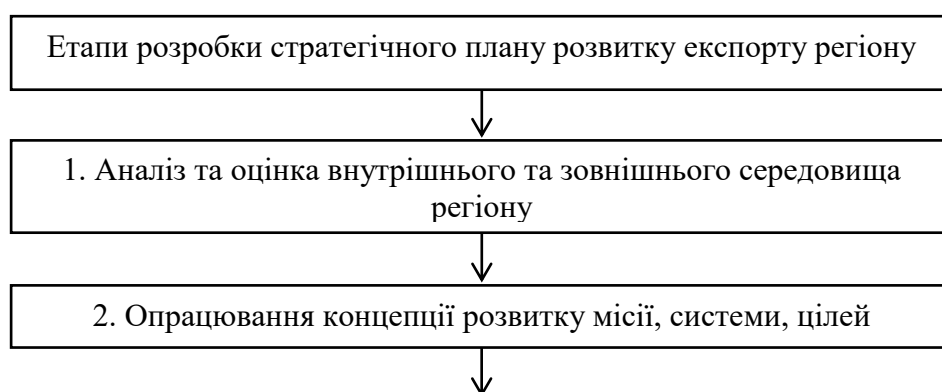

Рис. 3.6 Експортні середньострокові стратегії регіону

Залежність від імпорту є зворотною стороною недостатньої конкурентоспроможності внутрішнього виробництва, зростання зовнішнього боргу є результатом дисбалансу між національними доходами та витратами, а відтік капіталу є відповіддю вітчизняних фірм на нестабільність країни та несприятливий інвестиційний клімат. Тому пом'якшенню зовнішніх загроз сприяє, насамперед, державна економічна експортна політика, яка створює передумови для усунення джерел цих загроз, а також може мати місце підтримка державної політики бізнесом.

Комплексна стратегія розвитку виробничого оснащення на рівні експортоорієнтованих галузей дозволить, з одного боку, різко підвищити прибутковість галузевих господарств шляхом форсування виробництва на великих стратегічних експортних підприємствах з найбільш сприятливими економічними умовами. З іншого боку, ліквідація збиткових підприємств [51, с. 37]. Розробка цієї стратегії передбачає глибоку диференціацію заходів технологічного та інвестиційного характеру групою експортоорієнтованих компаній з різним рівнем прибутковості. Для цього потрібне серйозне науково-методичне підґрунтя. Економічний розвиток експортної сфери, нарощування експортного потенціалу та супутні інвестиції, що спрямовуються в галузі промисловості області, спрямовані лише на формування сприятливих умов для ефективного функціонування експортних підприємств. За результатами дій щодо реалізації експортного потенціалу регіону, а відтак економічного розвитку експортоорієнтованих галузей обидві стратегії дуже близькі, оскільки спрямовані на забезпечення підвищення економічної ефективності. Тому можливе їх спільне застосування при розробці єдиної регіональної експортної стратегії на період від 7 до 10 років. Така комплексна стратегія повинна якомога повніше реагувати на економічні, соціальні та природні умови регіону та досягати намічених цілей з найменшими можливими витратами та в досяжний період часу та з найменшим можливим ризиком. дозволяє вам

Процес розробки стратегічного плану розвитку експорту регіону представлений на рис. 3.7.

3. Визначення інструменти реалізації стратегії

Рис. 3.7 Процес розробки стратегічного плану розвитку експорту регіону

Ефективність управління економікою області нерозривно пов'язана з максимальним використанням існуючих можливостей, переваг, прогресивних методів та сильних сторін області (які залежать від економіко-географічного положення; раціонального використання ресурсних можливостей) і водночас з мінімізацією ризиків, загроз та слабких сторін в економічному розвитку області, тому першим кроком виділяється саме аналіз та оцінка регіонального стану.

Ефективність управління економікою регіону максимізує наявні в регіоні можливості, переваги, прогресивні методи та тісно пов'язані з цим сильні сторони (залежно від економіко-географічного положення, раціонального використання ресурсних можливостей). Мінімізація ризиків, загроз та слабких місць в економічному розвитку регіону, тому першочерговим кроком є аналіз та оцінка стану регіону.

Другий етап формування та уточнення концепції регіонального розвитку. Оскільки територіальні громади відрізняються за своїми географічними характеристиками, наявними ресурсами, потужністю економічної активності, соціальною організацією життя їх мешканців та дієвістю місцевого самоврядування, процес стратегічного планування має базуватися на єдиному підході, методі та не надавати інструкцій.

Методика стратегічного планування розвитку територіальної громади має ґрунтуватися на практичному відборі та відборі різноманітних концептуальних і методологічних елементів з метою забезпечення необхідної гнучкості, відносної свободи дій при виборі механізмів. та розроблені інструменти реалізації стратегії в конкретних соціально-економічних умовах життєдіяльності територіальної громади.

Третій етап – визначення можливих методів, створення інструментів реалізації розробленого плану та найкращих умов для його реалізації.

Реальність реалізації стратегії регіонального розвитку значною мірою залежить від ресурсної забезпеченості пріоритетних для кожного окремого регіону напрямків розвитку, а ефективність її реалізації – від ступеня узгодженості законодавства щодо регіонального розвитку і від того, наскільки правильно поставлені та структуровані стратегічні завдання.

Виходячи з послідовності стратегічного планування розвитку регіонів можна визначити наступні вимоги до ефективного та адекватного планування:

- узгодження періоду стратегічного бачення розвитку територіальної громади з часовими рамками вищого рівня, тобто районної та обласної стратегій;

- формулювання стратегічного бачення регіонального економічного розвитку та системи цілей, що базуються на питаннях і можливостях розвитку, регіональних стратегічних напрямках та моделі економіки добробуту територіальної громади;

- обґрунтування поточних цілей за допомогою проектного підходу. Це включає планування ресурсів, необхідних для реалізації проекту, тривалості проекту, хто буде виконувати проект, формування системи основних показників для моніторингу та контролю виконання плану.

Функції планування та прогнозування соціально-економічного розвитку відповідних регіонів природно переходять до компетенції регіональних та місцевих органів влади. Якщо в добу планової та централізованої економіки плани розвитку регіонів виконувалися союзними чи республіканськими структурами, то в сучасних умовах регіони повинні були б враховувати економічні перспективи, враховуючи інтереси населення кожної території, визначати економічні перспективи та управляти економічним розвитком.

Сьогодні переважає стихійність та різна інтенсивність набуття місцевою владою нових функцій. Серед причин такої ситуації варто відзначити:

- відсутність єдиної загальнодержавної стратегії та тактики децентралізації управління;

- брак в регіонах досвідчених фахівців з економічного розвитку та відповідних професійних знань;
- низький рівень досвіду регіонального управління в умовах ринкової економіки тощо.

Метою реалізації стратегії розвитку експортного потенціалу Запорізької області є перетворення існуючого потенціалу (шляхом повного використання наявних конкурентних переваг та формування нових через розширення зовнішньоекономічних зв'язків та структурну оптимізацію господарського комплексу) в реальне зростання показників діяльності регіональної економічної системи. Найбільш перспективним шляхом досягнення цієї мети є акумуляція існуючих та мобілізація нових джерел інвестиційних ресурсів для використання їх на розширене відтворення найбільш ефективних виробничо-господарських підкомплексів регіону, а також сприяння просуванню їх продукції на міжнародному ринку.

У Запорізькій області план економічного розвитку в принципі виконується лише на короткий термін – один рік. Перелік проблем, які вирішуються річним планом соціально-економічного розвитку області, обмежується поточними проблемами, які вирішують нагальні потреби населення.

Найбільш раціональною та життєздатною моделлю стратегічного розвитку Запорізької області сьогодні є розвиток галузей, у яких регіон має певні конкурентні переваги та інноваційна активізація в усіх галузях економіки. Тому формування системи інвестиційної підтримки стратегічного розвитку, яка змушує ринкові процеси діяти в напрямку розвитку пріоритетних галузей та інноваційного відродження всієї регіональної економічної системи, є актуальним, але складним завданням. Адже потреба регіону в прямих капітальних інвестиціях значно перевищує існуючі інвестиційні пропозиції на вітчизняних фінансових ринках. Для отримання цих коштів Запорізькій області доведеться конкурувати в досить вузькому

сегменті ринку прямих капітальних інвестицій з промисловими регіонами країни з більш сприятливим інвестиційним кліматом.

Для того, щоб стратегічне планування Запорізької області було ефективним і відповідним існуючій ситуації, необхідно пам'ятати, що особливості Запорізького регіону відіграють важливу роль в економіці та зовнішньополітичних відносинах України. Завдяки великому економічному потенціалу та багатим природним ресурсам Запорізька область є основою розвитку економіки України та однією з найважливіших ланок всебічного розвитку регіону України. Для швидкого розвитку Запорізької області в результаті реалізації сформульованого стратегічного плану необхідно вирішити такі питання, як міжгалузеві диспропорції та екологічні проблеми.

Основною проблемою розвитку економічного потенціалу Запорізької області є концентрація промислового виробництва, що зумовило найбільшу в країні кількість урбанізованих територій та один із найскладніших екологічних умов, що сприяло високому розвитку регіональній продуктивній сили в межах України.

З причин і внаслідок структурної політики, яка діяла протягом деякого часу, тобто капітальні інвестиції були зосереджені в основному на регіональних «професійних» галузях, тобто насамперед галузях.

Економіка Запорізької області та її зовнішньоекономічний комплекс потребують подальшого розвитку одного з найважливіших компонентів ринкової інфраструктури, яким є інформаційний сектор, здатний стати каталізатором в процесі розвитку експортного потенціалу. Для цього необхідно організувати роботу за наступними напрямками:

- підтримка та регулярне оновлення офіційних сайтів органів влади, що відповідають за управління зовнішньоекономічною діяльністю на сервері державної адміністрації області у мережі Інтернет для широкого кола учасників зовнішньоекономічної діяльності області;

- підтримка та постійне поповнення наявних баз даних, створення нових інформаційних масивів;

- випуск рекламних продуктів, в тому числі і на основі застосування передових інформаційних технологій, поширення їх під час проведення виставок, презентацій, ділових зустрічей;

- розміщення регіональних випусків на сторінках місцевих та центральних засобів масової інформації, в спеціалізованих журналах.

Отже, формування ефективної стратегії розвитку експортного потенціалу Запорізької області та розробка механізмів її реалізації дозволить активізувати діяльність у цій важливій сфері економіки регіону.

3.3 Активізація малого та середнього підприємництва, як один із головних чинників розвитку експортного потенціалу регіону

Ефективне функціонування підприємств малого і середнього бізнесу в Україні зумовлюється багатофакторним впливом формування конкурентного середовища в умовах поглиблення ринкових відносин.

Забезпечення ефективного функціонування підприємств малого і середнього бізнесу залежить, передусім, від формування виваженої регіональної політики держави, яка зумовлюється системою заходів, що здійснює центральна влада з метою забезпечення розвитку її складових: адміністративно-територіальних та інших територіальних одиниць. При цьому така політика є узгодженою діяльністю національних та місцевих органів державної влади, інститутів місцевого самоврядування, сукупністю організаційно-правових та економічних заходів, що здійснюються державою у сфері регіонального розвитку, зокрема окремих сфер і видів економічної діяльності відповідно до її стратегічних та поточних цілей і завдань.

До основних заходів активізації розвитку підприємств малого і середнього бізнесу можна віднести:

- законодавче забезпечення;
- регулювання підприємницької діяльності, зокрема лібералізацію законодавства;

- усунення адміністративних бар'єрів та зменшення регуляторних факторів щодо функціонування суб'єктів підприємництва;
- подальший розвиток інфраструктури малого підприємництва;
- створення механізму фінансової підтримки підприємств;
- заохочення комерційних банків до інвестування малого підприємництва;
- підвищення ефективної співпраці з органами державного управління.

При реалізації державної регіональної політики забезпечення ефективного функціонування, підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва вагомою є роль та відповідальність місцевих органів самоврядування в напрямі створення сприятливого підприємницького середовища в регіонах.

Зважаючи на тенденції звуження попиту на внутрішньому ринку, для підтримання та розвитку економіки країни та її регіонів необхідна активізація експортної діяльності українських підприємств.

Важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів відіграє малий і середній бізнес, забезпечуючи зайнятість і податкові надходження до бюджету.

Малий та середній бізнес відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону, забезпечуючи зайнятість та податкові надходження до бюджету. Але самостійний вихід на зовнішні ринки для підприємств може бути проблематичний через високі трансакційних витрат. Тому взаємодія з органами влади буде ефективною, якщо дозволить підприємствам знизити витрати на пошук інформації (про джерела фінансування, державні програми підтримки, потенційних зарубіжних партнерів). Основними напрямками взаємодії влади з малим та середнім бізнесом має бути інформаційна підтримка, стимулювання експортної діяльності при допомоги фінансових та кредитних важелів. Важливими формами взаємодії може бути організація освітніх програм, тематичних

семінарів, створення спеціалізованих електронних ресурсів, організація виставок та ярмарків, підтримка кластерних ініціатив. і т.п.

Взаємодія державних органів із кожним представником малого бізнесу складно та дорого для всіх учасників процесу. Тому, створення об'єднань підприємців, які представляють колективні інтереси бізнесу та підвищуючих, переговорні позиції з владою при формуванні правил гри, є важливим напрямом розвитку механізмів взаємодії. Економічний агент, вступаючи в організацію, отримує доступ до великої інформації, яка недоступна йому при функціонуванні автономний режим. Підприємницькі мережі різних типів дозволяють координувати діяльність між підприємцями, між підприємцями та органами влади, а також створюють можливості для кооперації, створення кластерів, бізнес-інкубаторів тощо.

Проте, як і раніше, роль об'єднань оцінюється високо, практично досить часто використовуються інші способи взаємодії. Найбільш дієвими механізмами реалізації інтересів бізнесу у взаємодії з владою є:

- наявність «своїх» людей у місцевих органах влади;
- встановлення неформальних відносин із представниками влади;
- чітке дотримання закону.

Найменш ефективними є:

- громадське звернення до влади та населення;
- участь у підготовці та експертизі управлінських рішень державних органів;
- лобіювання інтересів бізнесу у місцевих органах влади.

Заінтересовані центральні органи виконавчої влади, установи та організації, до компетенції яких віднесені питання розвитку міжнародної торгівлі, повинні утворювати єдину цілісну систему, мати ефективний механізм координації своїх дій та надавати підприємствам, зокрема, малим та середнім, широкий спектр послуг, необхідних для їх успішної діяльності на зовнішніх ринках. Такими послугами мають бути, приміром, поширення інформації про чинні умови та можливості виходу на нові ринки, надання

консультацій щодо визначення зовнішнього попиту на товари (роботи, послуги), надання практичних рекомендацій стосовно вдосконалення продукції з метою підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Основним елементом реалізації цього стратегічного завдання є поліпшення наявної інфраструктури з підтримки торгівлі, а також розроблення дієвих фінансових рішень для підприємств і спрощення процедури торгівлі.

Удосконалення навичок і компетенцій малих та середніх підприємств необхідні для участі в міжнародній торгівлі.

Ця стратегічна ціль передбачає підвищення професійних знань та навичок, необхідних для участі в міжнародній торгівлі. Основним елементом виконання цього завдання є забезпечення необхідною підтримкою всіх, хто має намір займатися підприємництвом, шляхом створення умов для розвитку бізнес-ідей (розв'язання проблеми «відтоку мозку»). Крім того, важливою умовою є забезпечення синхронізації і досягнення балансу між навичками, які потребують сьогодні підприємства, та навичками, які формує система освіти; виведення бізнесу з тіні; мобільності робочої сили.

Для досягнення визначеної цілі необхідно:

- стимулювати діяльність малих та середніх підприємств серед їх власників та працівників підприємств;
- покращувати управлінські навички серед працівників малих та середніх підприємств;
- забезпечувати відповідність системи освіти потребам малих та середніх підприємств.

Розвиток малого бізнесу пом'якшує наслідки безробіття. Однак, останнім часом спостерігалися тенденції зниження частки мікробізнесу, малого та середнього бізнесу в експорті країни. Так, якщо у 2015 році вона складала 29%, то у 2019 році – 24%. Зниження відбулося через зменшення кількості експортерів-ФОП, мікропідприємств та малих підприємств, падіння

обсягів поставки ними товарів за кордон. У 2015 році вони забезпечили надходження 13% експортної виручки, у 2019 році – 9% [31].

З урахуванням реалій воєнного часу та необхідності відбудови інфраструктури в поствоєнному періоді, на регіональному рівні нагальною стає потреба у розробці механізмів стимулювання участі малого і середнього бізнесу в експортних операціях.

В працях багатьох науковців розглянуто різноманітні механізми створення сприятливих умов ведення бізнесу та розвитку підприємництва. Наголошується на необхідності переймати досвід розвитку малого та середнього бізнесу країн Європи та застосовувати засоби підтримки його розвитку. Головними напрямками підтримки є:

- навчання підприємству;
- полегшення доступу до нових ринків;
- полегшення доступу до фінансів;
- забезпечення підтримки конкурентоспроможності та інновацій малого та середнього бізнесу;
- надання консультативної допомоги та інформації для малих та середніх підприємств [31].

Підтримка саме експортної діяльності малих підприємств має свою специфіку, тому що робота на міжнародному ринку характеризується вищим, у порівнянні з внутрішнім ринком, рівнем ризику через відмінності в культурних, економічних, політичних, правових, технологічних аспектах.

До інструментів державної політики підтримки малого та середнього експортного підприємництва належать:

- лібералізацію ліцензійної політики;
- регулювання курсу обміну валюти;
- контролювання цін на ресурси, необхідні для експортного виробництва;
- регулювання тарифної політики природних монополій;
- спрощення доступу та адміністративних процедур;

- протекційні тарифи та квоти;
- програми стимулювання експорту.

На регіональному рівні, підтримка експортерів може включати такі інструменти як кредитування та страхування невеликих фірм, надання маркетингової інформації щодо окремих зовнішніх ринків, сприяння участі в міжнародних виставках та ярмарках, професійні консультації, пошук потенційних партнерів, проведення навчальних семінарів, здійснення тренувальних програм тощо. Залежно від соціально-економічного становища регіону влада може обирати, які інструменти будуть більш доцільні.

Особливу увагу необхідно приділяти організації експорту. Доцільно створювати спеціалізовані посередницькі експортні структури в різних галузях економіки для співпраці з суб'єктами малого та середнього підприємництва та організовувати їх вихід на міжнародний ринок. Створення таких структур можливо у формі асоціацій галузевого типу, членами яких є самі виробники, або створення експортних організацій у вигляді комерційної фірми, яка може надавати різні експортні послуги суб'єктам малого та середнього бізнесу [31].

В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій та розвитку он-лайн торгівлі, важливою буде допомога малому бізнесу у створенні сайтів з пропозиціями своїх товарів та послуг, а також створення та підтримка маркетплейсу, де мали б можливість пропонувати свою продукцію регіональні виробники.

Мале та середнє підприємництва відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону. Але самостійний вихід на зовнішні ринки для малих підприємств може бути проблематичним через високі трансакційні витрати. Тому механізми підтримки будуть ефективними, якщо дозволять підприємствам знизити витрати на пошук інформації та просування своїх товарів до споживачів. Створення об'єднань підприємців, що представляють колективні інтереси бізнесу дозволить ефективніше взаємодіяти з владою для вирішення професійних питань [31].

У розвитку економіки та експортного потенціалу країни роль малих та середніх підприємств є незначним.

Одним з напрямів стимулювання експорту малого та середнього підприємництва є податкові пільги, такі як:

- звільнення постачальників експортних товарів (послуг) на визначений період від сплати податків на частину поточної виручки і експортних операцій;

- переведення коштів від експорту на спеціальні рахунки, які неоподатковуються;

- надання пільгових умов за амортизаційними відрахуваннями;

- створення резерву для заохочення виробництва експортної продукції підприємствами малого та середнього бізнесу.

Підвищення рівня експортного потенціалу регіону та на його основі збільшення обсягів і раціоналізація структури вивозу та надання послуг можливі лише за умов розвитку і вдосконалення економіки в цілому. Світова практика має певний досвід щодо вирішення вказаних проблем, врахування якого, на нашу думку, є доцільним та може сприяти підвищенню як економічного, так і експортного потенціалу регіону.

Динамічна та ефективна з досконалою структурою національна економіка є запорукою високого рівня експортного потенціалу. В свою чергу, високі обсяги експорту створюють можливості для збільшення імпорту, зокрема високих технологій і устаткування, що сприяє розвитку економіки в цілому. Отож, якщо країна хоче посісти гідне місце в сучасному світі, вона повинна приділяти дуже серйозну увагу розвитку експортного потенціалу. Ця безперечна істина особливо важлива для України як країни, що порівняно недавно вийшла на світову арену як незалежна держава.

Висновки до розділу 3

В системі управління експортним потенціалом регіону взаємодія влади та бізнесу є необхідним елементом. У процесі взаємодії суб'єкти, переслідуючи різні цілі, прагнуть мінімізувати трансакційні витрати. Механізми узгодження дозволяють знизити трансакційні витрати суб'єктів взаємодії. Різностямованість цілей взаємодіючих суб'єктів пояснює причини розвитку тіньової економіки.

Напрями взаємодії влади та бізнесу в управлінні експортним потенціалом залежать від розміру та економічних можливостей підприємницьких структур і будуть різні для підприємств малого, середнього та великого бізнесу. Напрями взаємодії зумовлюють вибір форм взаємодії, які включають інформаційну підтримку, кластерні ініціативи, державно-приватне партнерство, лобіювання та ін. В процесі управління взаємодія здійснюється між різними органами влади, між владою та бізнесом, між суб'єктами підприємницької діяльності.

Враховуючи різноманітність напрямків та форм взаємодії у процесі управління експортним потенціалом регіону, доцільно створення організації, що координує ці питання в регіоні.

Для ефективної експортної діяльності Запорізької області потрібні заходи для запровадження сучасних технологій, розширення і вдосконалення інфраструктури, нових методів управління, застосування досвіду ринкової системи господарювання. Важливим елементом є забезпечення подальшої участі іноземного капіталу в економічних процесах області, збільшення обсягів зовнішньоторговельного обігу та зростання експортного потенціалу, організація спільних виробництв та кооперація.

Процеси глобалізації світового господарства підсилюють конкуренцію між державами та їх територіями. Сьогодні стратегічне управління полягає у формуванні та реалізації стратегії розвитку регіону на основі безперервного контролю й оцінки змін, що відбуваються в його діяльності, з метою підтримки здатності території до виживання й забезпечення її ефективного функціонування в умовах мінливого зовнішнього середовища. Все більш

актуальним стає пошук нових шляхів стабілізації регіонального розвитку та підвищення конкурентоспроможності територіального виробництва. Дотримання зазначених вимог до стратегічного планування забезпечать їй ефективність реалізації складеного плану та в свою чергу інтенсивний розвиток регіону.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного в роботі дослідження можна зробити наступні висновки.

Уточнивши сутність та структуру експортного потенціалу регіону, в роботі було з'ясовано, що експортний потенціал регіону є складовою економічного потенціалу, в якій відображаються можливості економічної системи інтегруватися у світовий економічний простір. В роботі було з'ясовано, що структуру експортного потенціалу регіону складають ресурсний, фінансовий, інноваційний, потенціал якості життя в регіоні, екологічний, організаційний та кластерний потенціал. Функціями експортного потенціалу є такі: розвитку, стабілізації, ефективності.

Дослідивши державне регулювання експортного потенціалу регіону, в роботі було з'ясовано, що державне регулювання експортної діяльності базується на адекватності, ефективності та збалансованості. Система державного регулювання експортного потенціалу містить правові акти інвестування та валютне регулювання, встановлює норми фінансового, податкового та інших видів банківського, цивільного, митного регулювання, підприємницького законодавства та укази Президента, розпорядчі документи Кабінету Міністрів, інших міністерств та інших міністерств та відомств, що спрямовані на реалізацію державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Державне регулювання експортних операцій здійснюється шляхом тарифного та нетарифного регулювання. Тарифне регулювання полягає у стягненні мита під час перетину товаром митного кордону з того, хто його ввозить чи вивозить. Нетарифне регулювання експортних операцій полягає у кількісних обмеженнях щодо ввезення чи вивезення певних товарів, а також у забороні імпорту та «добровільних» обмеженнях.

Вивчивши методи оцінки експортного потенціалу регіону, в роботі було з'ясовано, що для оцінки експортного потенціалу регіону використовуються такі показники: питома вага регіону у зовнішньоторговельному обороті та експорті країни, питома вага регіону у загальному обсязі іноземних інвестицій, залучених у країну, питома вага спільних підприємств у загальному обсязі експорту, частка регіонів у загальному обсязі експорту спільних підприємств.

Провівши аналіз експортної діяльності Запорізької області за 2019-2021 роки, було з'ясовано, що в 2020 році обсяги експорту товарів у Запорізькій області незначно знизились порівно з 2019 роком. Проте в 2021 році вони значно перевищили обсяги експорту в 2019 році. На відновлення економічної активності в Запорізькій області здійснюють позитивний вплив нові експортні замовлення та активізація внутрішнього й зовнішнього попиту. Основними партнерами Запорізької області щодо експорту є такі країни: Єгипет, Ізраїль, Італія, Польща, Туреччина, Німеччина, Греція, Китай та ін. Проаналізувавши динаміку експорту послуг за географічною структурою в Запорізькій області за 2019-2021 роки, було з'ясовано, що обсяги експорту послуг протягом аналізованого періоду мали тенденцію до зниження. Таким чином, поступово відбувається переорієнтація місцевого бізнесу на інші країни. У структурі експорту товарів у Запорізькій області основу складають: недорогоцінні метали та вироби з них, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, мінеральні продукти, жири та олії тваринного або рослинного походження, продукти рослинного походження. У товарній структурі експорту у Запорізькій області найбільшу частку займають недорогоцінні метали та вироби з них, а найменшу – мінеральні продукти, а також жири та олії тваринного або рослинного походження.

Здійснивши оцінку розвитку експортного потенціалу Запорізької області за 2019-2021 роки, було з'ясовано, що промисловість є найбільш важливим для економіки Запорізької області видом економічної діяльності. у структурі експорту Запорізької області домінуючі позиції займає машинобудування.

Основою машинобудівного комплексу Запорізькою області є підприємства-гіганти, такі як: ПАО «ЗТР», АО «Мотор-Січ», ПАО «ЗАЗ», КП «НВК «Іскра», ВАТ «Перетворювач», ТОВ «Південний завод гідравлічних машин» тощо. на сьогоднішній день машинобудування Запорізької області, переживає кризу. Останніми роками було втрачено майже 50% виробничих потужностей, а в 2022 році, в умовах воєнного стану, значно більше. Крім того, експорт продукції машинобудування характеризується значною залежністю від ринку Російської федерації, до якої екпортувалась основна частина від загального обсягу експорту, а в 2022 році, в умовах війни, всі поставки товарів до Російської федерації припинились.

Дослідивши основні проблеми експортної політики Запорізької області, було визначено основні проблеми соціально-економічного розвитку Запорізької області. Було з'ясовано, що з початком війни 24 лютого 2022 року економіка Запорізької області переживає не найкращі часи, проте деякі сфери економіки продовжують працювати майже на довоєнному рівні. У перспективі Запорізька область повинна зберегти статус високоіндустріалізованої, спеціалізованої на інноваційному машинобудуванні, сучасній харчовій промисловості, електроенергетиці тощо.

Для розширення ринків збуту продукції підприємств Запорізької області, а також для збільшення кола іноземних партнерів, налагодження нових ділових контактів для збільшення обсягів експорту проводяться бізнес-місії, виставкові заходи, презентації економічного та інвестиційного потенціалу серед потенційних партнерів за кордоном та під час зустрічей керівництва області з офіційними та бізнес делегаціями іноземних країн.

Для розвитку та реалізації експортного потенціалу України у майбутньому в роботі було запропоновано створювати на територіальному рівні центри розвитку експортного потенціалу територій, які надаватимуть комплексну підтримку з питань експортної діяльності вітчизняним товаровиробникам.

При виході підприємств Запорізької області на зовнішні ринки, вважаємо доцільним використовувати стратегію низьких цін, оскільки низька ціна є головною перевагою підприємств машинобудування Запорізької області. Крім того, у підприємств машинобудування Запорізької області, рівень заробітної плати у загальній собівартості продукції, є більшим, ніж в середньому по Україні. Тож, враховуючи, що середня заробітна плата в Україні, є однією з найнижчих у Європі, це створює додаткові перспективи для Запорізької області.

При формуванні стратегії розвитку експортного потенціалу регіону в роботі було запропоновано використовувати чотирьохрівневу модель впливу зовнішніх факторів, яка є логічним узагальненням представлених факторів впливу вибору експортної стратегії регіону. Дана модель може бути використана для виявлення ключових факторів при розробці експортної стратегії регіону.

Запорізька область належить до регіону з високим ступенем експортної орієнтованості. Тому для цього регіону доцільно пристосувати стратегію вибору позиції, формуючи і характеризуючи, таким чином, експортні можливості регіону на зовнішньому ринку.

Для ефективної експортної діяльності Запорізької області потрібні заходи для запровадження сучасних технологій, розширення і вдосконалення інфраструктури, нових методів управління, застосування досвіду ринкової системи господарювання. Важливим елементом є забезпечення подальшої участі іноземного капіталу в економічних процесах області, збільшення обсягів зовнішньоторговельного обігу та зростання експортного потенціалу, організація спільних виробництв та кооперація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабан Т. О. Сутність поняття «експортний потенціал» у економічній науці. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2012. № 2 (18), Том. 2. С. 7–17.
2. Банчук-Петросова О. В., Ковальський М. Р. Оцінка рівня державного регулювання щодо забезпечення результативності реалізації експортного потенціалу регіону. *Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 26–31.
3. Бестужева С. В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону. *Економічний простір*. 2009. № 32. С. 63–78.
4. Бестужева С. В. Концептуальні підходи до визначення сутності експортного потенціалу. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 22–28.
5. Бойко Я. Б. Експортний потенціал: сутність поняття та зв'язок з економічним потенціалом країни. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2016. № 1. С. 160–164.
6. Бутко М., Козік М. Методологія оцінки ролі експортного потенціалу в економічному розвитку регіону. *Економіст*. 2015. № 10. С. 8–11.
7. Головне управління статистики у Запорізькій області. URL: <https://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia>.
8. Губенко В. Реалізація експортного потенціалу АПК України в умовах глобалізації світової економіки. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 124–129.
9. Гусева О. Ю., Воскобоева О. В., Ромащенко О. С. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ : Державний університет телекомунікацій, 2020. 121 с.

10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Дьомін О. О. Методологічні основи регулювання потенціалу економічного розвитку регіону: автореф. Дис. Канд. Екон. Наук: 08.02.14. Харків. 2014. С. 6–10.
12. Дьомін С. С. Кількісна оцінка експортного потенціалу регіону. *Економічна теорія*. Харків. 2012. С. 114–134.
13. Дьомін С. С. Теоретичні аспекти формування та ефективного використання експортного потенціалу регіону. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. № 1 (8). С. 81–90.
14. Єрмакова О. А., Паршакова Д. С. Методичні підходи до виявлення джерел формування експортного потенціалу регіону. 2018. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/264.pdf>
15. Заблодська І. В., Шаповалова О. М. Оцінка інвестиційної привабливості регіону за допомогою поліструктурного показника. *Держава та регіони*. 2009. № 4. С. 67–72.
16. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : монографія / І. М. Школа, Т. М. Ореховська, І. Д. Козменко та ін.; За ред. І. М. Школи. Чернівці, 2003. 464 с.
17. Іванієнко К.В. Узагальнення підходів до визначення сутності поняття «експортний потенціал». *Бізнес інформ*. 2014. № 5. С. 291–296.
18. Іщук С. О., Полякова Ю. В., Процевят О. С. Структура та динаміка українського товарного експорту: регіональний вимір. *Регіональна економіка*. 2021. № 1. С. 20–28.
19. Жук М. В. Регіональна економіка : підручник. Київ : Академія, 2008. 416 с.
20. Жук М. В. Методологічні підходи до структурування експортного потенціалу регіону. *Економіст*. 2014. № 4. С. 52–54.
21. Калюжна Н. Г. Експортний потенціал країни: підхід до

трактування поняття. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 30. С. 317–324.

22. Касич А. О., Циган Р. М. Стратегія управління експортним потенціалом підприємств важкого автомобілебудування. *Ефективна економіка*. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5299>.

23. Клименко С. Є. Теоретичні основи побудови концепції застосування механізмів реалізації експортного потенціалу України на світових ринках. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 3. С. 19–27.

24. Козік М. О. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України як чинник активізації просторового розвитку економіки країни. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. № 1. С. 138–143.

25. Коломієць В. В. Експортний потенціал регіону та його зовнішньоекономічна діяльність (на прикладі Черкаського регіону) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / В. В. Коломієць; НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. Київ, 2005. 20 с.

26. Кондрачук В., Кондратюк Т. Державна підтримка експорту малих та середніх підприємств в умовах глобалізації ринкового господарства. *Вісник Української Академії державного управління*. 2016. № 3. С. 163–169.

27. Крамарев Г. В., Шликова В. О., Леванда О. М. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 79–91.

28. Крушніцька Г. Б. Експортний потенціал України та необхідність перебудови структури зовнішньої торгівлі. Наукові доповіді міжнародної науковопрактичної конференції “Реструктуризація економіки та інвестицій в Україні”. Ч.1. Чернівці, 2014. С. 100–105.

29. Кутідзе Л. С. Визначення стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 53–58.
30. Кутідзе Л.С. Роль стратегічного маркетингу у формуванні експортного потенціалу регіону. *Вісник НУ "Львівська політехніка". Логістика*. 2003. № 472. С. 103–108.
31. Кутідзе Л. С., Матохнюк Д. Д. Регіональні механізми підтримки експортної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу. *Інтернет-конференція*. 2022. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4123>.
32. Лаврів І. М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8(21). С. 129–131.
33. Лосіцька Т. І. Державне регулювання експортної діяльності. *Наука, технології, інновації*. 2019. № 3. С. 11–21.
34. Лукін С. О. Економічний потенціал регіону та регулювання його розвитку (в умовах ринкових перетворень): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.15. Львів. 2015. С. 9–10.
35. Макаренко М. В., Мельник Т. М., Іваненко В. Г. Управління економічним потенціалом регіону як основою формування конкурентних переваг регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 4(130). С. 217–224.
36. Матохнюк Д. Д. Державне регулювання експортного потенціалу регіону // www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-850/
37. Мельник Т. М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2009. № 8-9. С. 235–236.
38. Морозова О. Г. Управління стратегічними напрямками зовнішньоекономічної діяльності в системі регіонального розвитку України. Матеріали 3-ої Всеукраїнської наук.-практ. конф. / упоряд. Боліла С. Ю., Шепель Т. С. Херсон, ДВНЗ «ХДАУ». 21.05.2018: тези доповідей. 2018. 375 с. С. 75–78.

39. Надвиничний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2018. Том 28. № 3. С. 56–61.

40. Нікітіна А. В., Юдіна І. В. Удосконалення теоретико-методичних основ експортного потенціалу підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 24–27.

41. Олійник Т. Г., Мельник І. О., Горобченко О. А. Регіональна економіка : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 119 с.

42. Олійник Я., Запотоцький С. Конкурентні засади формування експортного потенціалу регіонів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 59. С. 6–10.

43. Пилявський Є. А. Удосконалення системи державного регулювання експортно-імпортних операцій в сучасних умовах : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра: спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / наук. кер. В.В. Мартинець Суми : Сумський державний університет, 2021. 54 с.

44. Пирог О. В., Зацепило А. І. Оцінка експортного потенціалу регіонів України. *Економічний простір*. 2009. № 24. С. 144–152.

45. Пілько А. Д., Лесів І. Б. Моделювання процесу оцінювання та аналізу експортного потенціалу регіону. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43). С. 325–331.

46. Пілько А. Д., Хоробчук О. І., Дедерчук О. М. Теоретичні основи формування експортного потенціалу регіону. *Економічний вісник НТУУ Київський політехнічний інститут*. 2022. № 23. С. 20–25.

47. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

48. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: zakon1.rada.gov.ua.

49. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. URL: zakon1.rada.gov.ua

50. Пуліна Т.В. Методичні підходи до створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості : монографія. Запоріжжя : Акцент, 2013. 408 с.

51. Пуліна Т. В., Тесленок І. М., Носов М. П. Проблеми та перспективи розвитку бізнесінкубаторів в Україні як інноваційної організаційної структури. Ефективна економіка. 2019. URL: <http://tempus.nung.edu.ua/uk/news>. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7471>.

52. Пуліна Т.В. Методичні підходи до створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості : монографія. Запоріжжя : Акцент, 2013. 408 с.

53. Рязанова Н. О. Фактори впливу на розвиток і реалізацію експортного потенціалу регіону. *Інноваційна економіка*. 2012. № 2 (28). С. 312–315.

54. Свірідова Н. Д. Модель регулювання залучення іноземних інвестицій в економіку регіону. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2008. № 10(128). 4.2. С. 36–40.

55. Соляр В. В. Регіональна економіка: тренінг курс : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня бакалавр галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка». Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2021. 173 с.

56. Ставицька А. В., Нестеренко О. В. Експортний потенціал України та можливості його реалізації на світовому ринку. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. № 47-1. С. 89-93.

57. Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Кубах А. І. Економічний потенціал регіону: аналіз, оцінка, діагностика. *Економіка та держава*. 2013. 175 с.

58. Третяк В. В., Куценко Н. А. Передумови посилення регіональної економічної інтеграції. *Маркетинг: теорія і практика: зб. наук. пр.* – Луганськ: СНУ ім. В. Даля. 2010. Вип. 16. С. 238–244.

59. Третьяк В. В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. №12 (66). С. 110–117.

60. Яремко Л. А. Зовнішньоекономічні загрози регіональному експорту. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2007. № 2 (22). С. 19–21.

61. Abdimomynova A. Development factors of export potential of the region: Capabilities in minerals and infrastructure sector. *Academy of Strategic Management Journal*. June 2018. 17(3), pp. 1–11.

62. Karimbergenova M., Nurgaliyeva A., Kerimbek G., Bepalyy S., Moldashbayeva L. *The development of regional export potential. REPORTS*. June 2019. 3(325), pp. 160–167.

63. Yvan Decreux and Julia Spies Export Potential Assessments: A methodology to identify export opportunities for developing countries. Draft version as of December 2016. URL:https://umbraco.exportpotential.intracen.org/media/1089/epa-methodology_141216.pdf

64. https://uk.wikipedia.org/wiki/Запорізька_область

ДОДАТКИ

Додаток А

Розподіл підприємств Запорізької області
за видами економічної діяльності

